

Милорад Радојчић
 Ваљево
 bobava@ptt.rs

МИРКО ОБРАДОВИЋ (1858-1932) РАДНИЧКИ ТРИБУН И РЕВОЛУЦИОНАР

Анстракт: У овом чланку приказан је живот и политичка делатност Мирка Обрадовића (Љубиш, Чајетина, 1858 – Београд, 1932), терзијског радника и неуморног борца за права радника и социјализам, који је по њему требао да омогући прогрес друштва у целини. Водио је врло динамичан и разноврстан живот. Био је организатор и вођа више напредних радничких друштава, синдиката и странака у Београду и Ваљево. Веома радан, изузетно скроман, јако предузимљив и неуобичајено честит уживао је не само поверење политичких истомишљеника већ и противника. Биран је за делегата више страначких конгреса, посланичког кандидата, општинског одборника и председника прве комунистичке општине у Ваљево. За припрему овог чланка коришћена је доступна архивска грађа и до сада публиковани радови о напредном синдикалном и социјалистичком покрету и њему лично. Објављивање ове биографије један је од наших прилога обележавању 70. година од завршетка Другог светског рата у који је ушла радничка класа, предвођена КПЈ, и после 40 година, водећи народноослободилачку борбу и социјалистичку револуцију из ње изашла као победник.

Кључне речи: Љубиш, ужички крај, Београд, Ваљево, радници, раднички покрет, синдикати, странке, политичка борба, радничка права, животни стандард, социјализам...

MIRKO OBRADOVIĆ (1858-1932), WORKERS' TRIBUNE AND REVOLUTIONARY

Abstract: This article presents the life and political activity of Mirko Obradović (Ljubiš, Čajetina, 1858 - Belgrade, 1932), who was a tailor and tireless fighter for workers' rights and socialism, which according to him should have enabled the progress of society as a whole. He led a very dynamic and varied life. He was an organizer and leader of progressing workers' associations, trade unions and political parties in Belgrade and in Valjevo. Very hardworking, very modest, very forthcoming and unusually righteous, he enjoyed the confidence of not only like-minded politicians, but of opponents as well. He was elected as a delegate to several party congresses, he was parliamentary candidate, municipal councilor and the president of the first communist municipality elected in Valjevo.

For the preparation of this article archival material available was used, as well as published papers on advanced trade unions, socialist movement and papers on him, personally.

The publication of this biography is one of our contributions to marking 70 years since the end of World War II in which working class entered, led by the Communist Party of Yugoslavia, and after 40 years, through national-liberation struggle and socialist revolution, emerged from it victorious.

Keywords: Ljubiš, Užice region, Belgrade, Valjevo, workers, labor movement, unions, political parties, political struggle, workers' rights, living standards, socialism...

У општини Чајетина, у Златиборском округу, између врхова Муртенице, Борковца и Јасенова уклештило се село Љубиш. Од центра Златибора удаљено је око 25 километара. То је једно од већих златиборских села, а површина његовог атара износи 5.382 хектара и простире се у висинском појасу између 800 и 1.000 метара надморске висине. Спада у старија сеоска насеља што потврђују поједини топоними и ретка археолошка налазишта. Ради се о веома брдовитом и кречњачком селу разбијеног типа у којем је посебно развијена сточарска производња која је тржишно оријентисана.

Речица Љубишњица, лева притока Великог Рзава, дели село на два дела: *Доњи Љубиш* (Пећинари, Чубраци, Радојичићи, Жуњићи, Терзићи, Лазовићи, Кукањци, Станковићи, Сузовићи и др.) и *Горњи Љубиш* (Дацовићи, Уштендићи, Јоксимовићи, Ршумовићи, Прентовићи, Марковићи и др.).

Према народном предању најстарији становници Љубиша су Дацовићи (Зечевићи), који су имали сроднике и у Сирогојну и Горобиљу. Међу старије породице у овом селу убрајају се и Смиљанићи, чија је матица на Косову, а који су у прошлости дали више знаменитих људи међу којима је и генерал Крста Смиљанић, ратни командант легендарне Дринске дивизије. За њих се тврди да су на Златибор дошли око 1738. године. Убрзо после њих у познатим миграционим кретањима на ову планину су стигли: Жуњићи, Чубраци и Јоксимовићи.¹

У другој половини XVIII века у ово село досељавају се и Обрадовићи (Сузовићи) из Радојне, села код Нове Вароши, који су почетком XIX века живели у десет породица. Сузовићи су живели у пет кућа на Туванки и славе Никољдан. Има их одсељених на више страна, а нарочито у Великим Црљенима код Лазаревца.²

Од настанка Љубиша овде се живело тешко а на попису обављеном 1866. године пописано је 131 кућа са 1.123 становника, од којих је само

---

¹ Игњић, 1983, 243 и 244.

² Мићић, 1925, 454, 459 и 460.

16 знало да пише.³ До седамдесетих година прошлог века у њему није било ни струје, ни воде па ни асфалтног пута, те је дуго било одсечено од света. У доњем делу села крај реке Љубишнице почетком XIX века постојале су механа, школа и општинска судница.⁴

Због тешких услова живота у овом планинском селу људи су се масовно исељавали па је дуже време била присутна опасност да село остане без подмлатка. Предузимљиви агроном Радојица Креза и месна земљорадничка задруга, уз помоћ и подршку вредних и радних мештана предузели су више мера и активности да сузбију осипање становништва. То је дало резултата, па млади у овом и околним селима све чешће и радије остају код својих кућа. Од почетка XX века брже се развоја туризам и друге привредне делатности у селу. Последњих деценија обликује се и центар села са: црквом *св. цара Константина и царице Јелене*, осморазредном школом, земљорадничком задругом, мотелом, здравственом амбулантом, месном канцеларијом, месном заједницом, индустријским погоном, рибњаком, мајданом украсног камена итд.⁵

Детињство и школовање

У сиромашној и бројној сеоској породици Цвете и Саве Обрадовића у Љубишу родило се седморо деце – кћи Настасија и синови: Мирко, Миладин, Филип, Павле, Милосав, Петар и Станимир. Најстарији међу њима, Мирко Обрадовић, рођен 1858. године, временом ће постати добар терзија, велики борац за радничка права, прави раднички трибун и предводник. Иначе, њихов отац Саво био је син Арсенија Обрадовића који имао још три сина: Обрада, Тодора и Тадију.⁶ Иза њих остало је бројно потомство разасртро широм земље.

Нема прецизних података о детињству, школовању и животу Мирка Обрадовића у најранијој младости. Вероватно се тај живот није битније разликовао од вршњака сличног материјалног положаја у тадашњој планинској забити. Нису забележени ни подаци где је, када и како научио да чита, пише и рачуна. И око места његовог изучавања терзијског заната постоје контраверзе. Милојко П. Ђоковић⁷ пише да је као десетогодишњак отишао на занат у Ваљево, што се може прочитати и још неким књигама.⁸ Потврду за то нисмо могли наћи у Ваљеву јер о томе нема сачуване архивске грађе. Међутим, књижевник и хроничар Ваљева Зоран Јоксимовић⁹ пише да је занат изучио у Ужицу.¹⁰ Мирков

³ Познановић, 1983, 265.

⁴ Исто, 458.

⁵ *Географска енциклопедија ...2001*, 259.

⁶ Пећинар, 2007, 1212.

⁷ Игњић, Ђоковић. и Глишић В, 1965, 321.

⁸ *Биографски лексикон Златиборског округа*, 2006, 506.

⁹ Јоксимовић, 1987, 65-69.

саборац у политичким активностима и венчани кум Миљко Кораћ,¹¹ записао је да је у осамнаестој години сишао са Златибора и дошао у Ужице ради изучавања терзијског заната.

Вероватно је као и остали занатски шегрти, поред напорног више-часовног рада у мајсторској радионици свакодневно помагао газдарици у обављању појединих домаћичких и кућевних послова. Пошто се у родитељској кући научио реду и раду то му није тешко падало. Међутим, сметала му је неправда коју је запажао на сваком кораку, док су он и његови другови морали да раде и по две смене непрекидно дотле су синови имућнијих послодаваца – крупнијих занатлија, трговаца, чиновника и државних функционера могли да се излежавају и забављају.

Природно интелигентан, радознао и амбициозан још као ученик на изучавању заната пратио је збивања у својој околини. Из године у годину све више га интересују услови живота и рада радника, сељака и других потлачених слојева друштва. Захваљујући томе почиње да се дружи са истомишљеницима и са њима размењује информације, не само о стању радничке класе него и узроцима таквог стања. Преко њих све чешће добија разне летке, прогласе, брошуре, књиге и другу популарну литературу. Поред тога читао је и све друго што би му дошло под руку и *утијао у себе*.

Оснивач Београдског радничког друштва и члан управе Српског занатлијско-радничког савеза

Жељан посла али и нових сазнања и познанстава Мирко Обрадовић седамдесетих година XIX века одлази у Београд да *тражи рада*. На жалост нема конкретних података где је и код кога радио у Београду. Наводно, врло брзо дошао је у контакт са напредним ученицима, великошколцима и радницима. Добијао је од њих напредну литературу, посебно дела Светозара Марковића и Васе Пелагића.

Подстакнут бунтовничким радом Васе Пелагића и социјалистичким идејама Светозара Марковића, који су у том времену били прави апостоли истине и борци против неправде и сталног насиља над радничким народом и сиротињом Мирко Обрадовић се још као калфа почео да интересује за положај радника у друштву и за циљеве социјализма. – пише његов саборац Крста Тачевић.¹² – Како у то време није било ни социјалистичке штампе, ни социјалистичке литературе, он је сам дошао на срећну помисао да се упозна са нашим интелектуалцима

---

¹⁰ Има и оних који су писали да је занат учио у Пожеги, али и оних који су веровали да је занат учио у месту рођења, неком околном селу или Чајетини.

¹¹ К(ораћ) М. 1932, 3.

¹² Тачевић, 1959, 2.

и великошколцима од којих би могао доста да дозна и научи. Та његова веза, нарочито са великошколцима, припомогла му је веома много да схвати идеје Васе Пелагића и Светозара Марковића. Читањем њихових књига и брошура, он је већ могао да се идејно издвоји и да своју наклоност пребаци ка социјализму. Као што је и сам говорио њему је много помогло и то што је од појединих великошколаца могао да добије разне новине, које су раније излазиле и писале у радничком духу, као што су били **Радник**, кога је уређивао Мита Ценић, а затим опет његов лист **Борба**, па **Радничке новине** из 1897. године које је издавао Милош Обрадовић, и други.“ То повезивање Мирка Обрадовића са напредним интелектуалцима социјалистима помогло му је да и сам пуно чита и да се самообразује.

Али, иако васпитаник Светозара Марковића и Васе Пелагића, даљим развојем покрета, а нарочито писањем (*Живојина*) Балугџића и Томе Стојановића и полемикама које су крајем деведесетих година вођене Мирко постаје марксиста. Као такав прелази у модеран социјалистички раднички покрет, који је изграђиван прве деценије овог века. – нагласио је истакнути синдикални активиста Лука Павићевић, у опростажном говору приликом сахране Мирка Обрадовић.

Прва синдикална организовања у виду кооперативних друштава код нас појавила су се почетком седамдесетих година XIX века. Марта 1870. године у Београду основана је *Прва столарско-браварска дружина*. Упоредо са тим оснивана су и потпорна друштва у циљу осигурања радника у случају отказа, повреда на раду, болести, смрти и друго. Прво такво потпорно друштво организовали су кројачки радници 22. априла 1875. године, а има индиција да је у томе учествовао и Мирко Обрадовић, пошто неки његови биографи тврде да је учествовао у оснивању кооперативних друштава. Крајем исте године основана је и *Дружина типографских радника* у Београду. Слична друштва потом су оснивана и у другим градовима у Србији (Крагујевцу, Шапцу, Смедереву, Ваљеву и другим местима). И београдски дневни лист *Политика*¹³ пише да је он седамдесетих година прошлог века пришао социјалистима и њиховим задругама које су стварали Ђура Љочић и Светозар Марковић. Доцније је радио са Васом Пелагићем, Андром Банковићем и осталим сарадницима у занатлијско-радничком покрету. Према томе, он се најпре ангажовао у занатлијско-радничким задругама и просветним друштвима. Из њих је произашао *Занатлијско-раднички савез* чије он био одани сарадник. Мирко Обрадовић је делегат на скупштинама и у управама и свуда се осећа његово одушевљење за општу ствар, за добро радничке класе.¹⁴

¹³ Аноним, *Политика*, 1932, 8.

¹⁴ К(орач) М., 1932, 3.

Био је и члан управе *Српског занатлијско-радничког савеза*, основаног 6–7. новембра¹⁵ 1892. године у Београду, насталог одвајањем од *Занатлијског удружења*. Њега су основала различита занатлијска друштва, уз учешће више од две хиљаде радника. Познато је да је ова организација у почетку деловала под утицајем социјалиста и радикала, али од јануара 1894. године социјалисти преузимају превласт у организацији. Они су уз помоћ те организације хтели да формирају социјалистичку партију. Међутим, федерални карактер Савеза, омогућио им је једино да у неколико места оснују социјалистичка радничка друштва. Од истакнутијих социјалиста у Савезу су деловали: Васа Пелагић, Андра Банковић, Живојин Балугџић, Драгиша Лапчевић, Миљко Савић, Никола Величковић, Тоша Стојановић, Јован Скерлић и други. Такође зна се да је либерална влада, на иницијативу митрополита Михаила, 24. фебруара/12. марта 1893. године због пропагирања социјалистичких идеја и деловања са тих позиција Васу Пелагића прогласила лудим и спровела га у Душевну болницу.¹⁶ После три месеца 3.000 београдских радника и омладинаца упало је у болницу и ослободило га. Има индиција да је и Мирко Обрадовић био не само међу учесницима тог подухвата већ и један од његових организатора.

Већ 8/20. новембара 1892. године у Београду покренут је лист *Занатлијски савез*, као гласило Српског занатлијско-радничког савеза, и излазио је до 2/14. априла 1895. године. Око ове организације и њеног листа окупљала су се сва занатлијска радничка друштва, а развила се жива и занимљива активност. Посебно је била интензивна активност на стварању нових организација овог типа у унутрашњости.

Мирко Обрадовић актер је многих активности радничког покрета. Био је запажен на прослави Првог маја 1893. године. Један је и од учесника прве редовне седнице Српског занатлијско-радничког савеза која је одржана 6. и 7. августа (25. и 26. јула) 1893. године у Београду. Учествовао је и на састанку Управног одбора Српског занатлијско-радничког савеза на коме је одбијен предлог да се претучени радници и занатлије позову да ступе у Радикалну странку. Посебно је драгоцен његов допринос организовању и отварању књижнице и читаонице *Савеза београдских занатлија и радника* 20. октобра/8. новембра 1893. године, уприличену поводом обележавања годишњице издавања листа *Занатлијски савез*. Учествоје у протестном збору београдских занатлија и радника поводом укидања Устава од 1888. године које је наредио краљ Александар Обреновић 21. априла/9. маја 1894. године.¹⁷

---

¹⁵ По старом календару 25. и 26. октобра 1892. године..

¹⁶ Топаловић, 1964, 33.

¹⁷ Исто, 33-39.

Међутим, крај XIX века прошао је у знаку диктаторског режима у којем је била забрањена свака активност радничких организација. На самом почетку XX века, у нешто измењеним околностима поново је оживела идеја о оснивању опште радничких друштава. На радничком збору јануара 1901. године, у чијем је раду учествовао и Мирко Обрадовић, донета је одлука о оснивању београдског радничког друштва чија су Правила власти потврдиле 9. марта исте године. Одмах после оснивања, Београдско радничко друштво ангажовало се на формирању струковних синдикалних организација, што се може узети као почетак настајања модерног радничког синдикалног покрета у Србији. На ванредној скупштини Београдског радничког друштва одржаној 18. марта 1901. године и редовној скупштини одржаној 1. јула 1901. године Мирко Обрадовић је изабран за члана управе у којој је вршио дужност благајника.¹⁸

Социјализам у Србији постаје политички самосталан фактор тек када је добио у одељеној радничкој класи своју кичму. Тај модерни раднички покрет датира од 1901, када је покренут бивши орган Социјалдемократске партије *Радничке новине* и основана прва социјалдемократска организација *Опште радничко друштво* у Београду. А 1903. после пада реакције и повраћаја у живот старог демократског устава, извршена је, на *Првом социјалдемократском конгресу* 20. јула у Београду, и формална организација странке и усвојен програм. Од самог почетка он се определио за нови пут, стварајући синдикалне и политичке организације, заступајући економске интересе радничке класе и концентришући се за потпуно самосталну политичку борбу.

Власник и одговорни уредник листова

Мада је био скромног образовања Мирко Обрадовић је рано спознао важност писане речи у просвећивању радничке класе и њеном схватању потребе борбе за бољи живот. То је у значајној мери утицало да његова активност не буде усмерена само на читање и дистрибуцију социјалистичке штампе и литературе већ и на стварање материјалних и других претпоставки за припрему и издавање више социјалистичких листова.

Током 1895. покренуо је лист *Социјалдемократ*, орган српских социјалиста, чије први број изашао 23. априла/5. маја 1895. година у Београду. Био је то први изразито марксистички лист у Србији. Основни његов задатак био је пропагирање марксистичких идеја, организовање радника у самосталне класно борбене организације и формирање социјалдемократске партије у Србији. Већ августа 1895. године уредни-

¹⁸ Јоксимовић, 1987, 65.

штво тог листа покреће *Радничку библиотеку*, у оквиру које је изашло више занимљивих књига домаћих и страних аутора. На уводном месту 13. октобра 1895. године овај лист похвалио је Ваљево, као место где је добро растуран њихов лист.¹⁹ Редакција листа здушно је подржавала и помагала многе идеје и акције напредних радника па је лист због тога често предмет разних напада. Поводом његовог писања и у Народној скупштини Краљевине Србије 6. фебруара (25. јануара) 1896. године вођена је жива дебата у којој је председник Министарског савета тражио да министар унутрашњих дела обезбеди да се писање *Социјалдемократа*, подвргне казни која је законом прописана.²⁰ Дана 23. фебруара/8. марта 1896. у Београду у листу *Социјалдемократ* објављен је чланак Карла Маркса *Класна борба*. Иначе, у њему су сарађивали: Васа Пелагић, Миљко Савић, Андра Банковић, Јован Скерлић, Живојин Балугџић, Георги Бакалов и други.²¹ Лист је с честим прекидима излазио до 21. маја/2. јуна 1896. године. Изашло је укупно 35 бројева.

У Београду су 1. априла 1897. године почеле излазити *Радничке новине* и излазиле су до 6. јуна исте године. Мада је Мирко Обрадовић потписиван као власник и главни уредник *Социјалдемократа*, његов стварни главни уредник био је Јован Скерлић. Мирко Обрадовић је на разне начине сарађивао са овим али и другим новинама. Вршио је њихову дистрибуцију и продају, давао вести и информације, предлагао питања и теме о којима би требало писати, прикупљао новчане прилоге...

Кад је тај лист угашен, по објављеним сећањима Драгише Лапчевића, Јован Скерлић и Милорад Поповић су писмом из Париза иницирали покретање новог листа и у његову редакцију предложили Мирка Обрадовића. Резултат те њихове иницијативе био је да је Мирко Обрадовић са групом радника и напредних београдских интелектуалаца 1900. године покренуо *Напред*, лист за привредна и књижевна питања, намењен радницима. И у његовом заглављу писало је да је власник и одговорни уредник листа Мирко Обрадовић. Лист је излазио од 19. септембра 1900. до 14. јануара 1901. године и за то време изашло је само девет бројева. Власти су забраниле излажење тог листа због објављивања чланка *Нова груписања*.

Ни после тога Обрадовић није клонуо духом већ је након петнаест дана покренуо иницијативу за издавање нових новина - *Раднички лист*. Са групом социјалистичких оријентисаних интелектуалаца и великошколаца сазвао је збор радника, на коме је донета одлука о покретању тог новог листа, који би писао и радио на организовању радника у Бео-

---

¹⁹ Сикирица, 1969, 61.

²⁰ Топаловић, 1964, 40 и 44.

²¹ *Мала енциклопедија*, 1978, 267.

граду. Другим речима који би наставио линију које се држао *Напред*. У том циљу изабран је и одбор у који су поред њега ушли: Коста Јовановић; Лазар Марјановић, лимар; М. Милчић, кројач; Милан Петровић, зидар; М. Димитријевић, четкар; Никола Величковић, столар и Ч. Мишовић, обућар. Овај одбор потписао је и позив радницима да се претплате на лист.²²

Први његов број у продаји појавио се 30. јануара 1901. године. Изашло је свега 23 броја, а последњи 14. јула 1901. године. Дакле, после само пет месеци и он је забрањен наводно што је као неполитичан лист почео да пише о политичким темама и што је доносио више прогресивних натписа. На њему је писало да је његов главни и одговорни уредник Мирко Обрадовић. Др Сергије Димитријевић је написао да је он био само формални власник и уредник а да је стварни уредник био Коста Јовановић. Уредник ових листова био је и Радван Драговић а њима су поред осталих сарађивали и Димитрије Туцовић, Јован Скерлић и још неки. Према сведочењу Крсте Тачевића²³ на страницама *Радничког листа* први пут у Београду појављују се крилатице: *Ослобођење радника је дело самих радника, Ми не живимо да радимо, него радимо да живимо, Хлеб – храна телу, наука – храни душу и Радници свију земаља уједините се*. Вредна помена је и чињеница да је неколико његових бројева објављено и на неким страним језицима.

Тадашњу штампу у ширењу напредних идеја много је ометао апсолутистички режим Александра Обреновића. Иначе, њено излажење помагали су напредни радници из целе Србије својим новчаним прилозима и на друге начине. Ако је судити по материјалном стању и општем и идејно-политичком образовању мало је вероватно да је Мирко Обрадовић могао бити стварни власник, па и одговорни уредник тих новина. Као храбар човек и доследан борац за идеје за које се борио он је вероватно био спреман да прихвати кривичну и сваку другу одговорност за те новине па је фиктивно потписиван као њихов власник и одговорни уредник.

Основу за ову претпоставку налазимо и у писању Миљка Кораћа,²⁴ са којим је неко време био политички истомишљеник а онда су се политички разишли, који поред осталог написао: *За своја уверења без резерве даје све. У доба реакције оне од 1880-1888. кад је штампа високим казнама спутавана, Мирко Обрадовић се није плашио да му се за кривице продаје имање, које није ни имао, прима се да се не би социјалистичка штампа угасила да буде одговорни уредник и издавач листова који су тада наизменично излазили, као: Социјалдемократ, Напред и Рад-*

²² Тачевић, 1959, 2.

²³ Исто.

²⁴ К(ораћ) М., 1932, 3.

нички лист. *Прогоњања и хапшења се није плашио, нити су патње икада поколебале овог поштеног идеалисту.*

Мада су ови листови кратко трајали и излазили с прекидима имали су значајну улогу у ондашњој Србији. Услед цензуре, прогона и хапшења уредника, забрана, па и недостатка новчаних средстава нису могли дуго опстајати. Ипак су успевали да у извесној мери утичу на јавно мњење. Привлачили су пажњу читалаца својим текстовима о животним проблемима народа. Жигосали су појаве неправедних и неједнаких друштвених односа, понекад на бруталан начин. Разоткривали су, макар, често на једностран начин са провидним тенденцијама узрочнике недаћа већине њихових читалаца али и других грађана .

Један од првих српских социјалиста

Последње деценије XIX века појавиле су се прве социјалистичке радничке организације у Србији. Заоштравање класних противуречно-сти између занатских послодаваца и радника повезано је са борбом радника и либерала у редовима занатлија, што је условило цепање занатлијског удружења. *Српски занатлијско-раднички савез* створен је одвајањем левичара (социјалиста и радикала) од Занатлијског удружења и оснивањем нове организације 25. и 26. октобра 1892. године на састанку око 500 занатлија из целе Србије, који је одржан у Београду. Тај савез представљао је гнездо из кога су формиране прве социјалистичке радничке организације у Србији.²⁵

У Ћуприји 1894. године на Другој земаљској скупштини Српског занатлијско-радничког савеза, од групе занатлија на челу са Андром Банковић изнет је предлог да се оснује *Социјалистичка партија*. Скупштина је предлог *као умесан примила али с погледом на прилике у којима се земља налази – исти одлаже до бољих времена.*²⁶ Тада је дат предлог програма партије који је предвиђао неограничено право избора, слободу штампе, слободу збора и договора, прогресивни порез, укидање сталног војног рока, осигурање радника и њихових породица и као крајњи циљ *царство радника на име правде, љубави и потпомагања једнакости*. Постојало је још неколико иницијатива за стварање Социјалистичке партије, попут оне из новембра 1895. године у Смедереву. Основни разлози што сви ови покушаји српских социјалиста нису довели до стварања Социјалистичке партије, леже у томе што у Србији у последњој деценији XIX века није било још довољно класно свесних радника у модерном смислу речи. Србија је, у то време, била сирома-

---

²⁵ Димитријевић, 1953, 5.

²⁶ Архив Завода за историју радничког покрета, *Фонд Димитрија Јанковића Робеснјера*.

шна земља на врло ниском нивоу привредног развоја, али са доста развијеном занатском радиношћу, скоро без праве индустрије.²⁷

Током 1898. и 1899. године, у доба терора, када су социјалисти Лапчевић, Пелагић и други прогањани, Милорад Поповић, који је живео у Паризу, оснива *Југословенско радничко друштво*, а 1900. образовао је *Одбор социјалиста* у који су поред њега ушли: из Београда Јован Скерлић, Коста Јовановић и Мирко Обрадовић и из унутрашњости Драгиша Лапчевић и Љуба Јовичић. Одбор је радио само неколико месеци и његов рад није имао значајнијег успеха. Био је то седми покушај оснивања Социјалистичке партије. Стварањем радничких организација Одбор социјалиста се распао, а место њега образован је Централни одбор, као политички одбор, са Радованом Драговићем на челу. Рад тог одбора био је од изузетног значаја јер су преко њега извршене све припреме за оснивање Социјалистичке партије.

Мада нема довољно података о конкретним активностима на том плану, нема сумње да је Мирко Обрадовић био је један од првих српских социјалиста последње деценије XIX века.²⁸ То не произилази само из његовог идејно-политичког опредељења већ и чињенице да је на разне начине учествовао у организовању социјалистичких структура, па и из чињенице да је био у већ поменутом Одбору социјалиста.

Први председник Ваљевског радничког друштва

У листу *Полицијски гласник*,²⁹ пронашли смо текст следеће потернице *Мирка Обрадовића, бившег одговорног уредника Радничког гласа, који је пресудом Апелационог суда осуђен на 60 дана затвора и да плати 114 динара таксе за штампане кривице тражи кварт полицијски, актом бр. 778 да над њим изврши поменуте пресуде. Нађеног треба спровести Управи града Београда с позивом на број 3044.*

Због активног рада на стварању радничких организација у Београду, режим краља Александра Обреновића, осудио је Мирка Обрадовића на две године робије. После изречене пресуде он бежи из Србије у Аустроугарску,³⁰ у Загреб, где је провео извесно време. Историчар Милан Сикирица³¹ пише да је у Ваљево дошао из Војводине, марта 1903. године, где се склонио од прогона полиције. Убрзо бива откривен и ухапшен у Ваљеву, али је после Мајског преврата 1903. године пуштен на слободу.³² По изласку из затвора Мирко Обрадовић поново

²⁷ Ђорђевић, 1965, 89.

²⁸ *Биографски лексикон Златиборског округа*, 2006, 506.

²⁹ „Полицијски гласник“, 5. фебруара 1902, 32.

³⁰ Јоксимовић, 12. септембра 1980, 7.

³¹ Сикирица, 1969, 57.

³² Вујић и други, 1967, 96.

се враћа у Ваљево, где се трајно настањује. Његов долазак у Ваљево значио је много за раднички покрет Ваљева и околине, који се тада налазио у фази организовања.³³

Иначе, познато је да је у граду на Колубари још 4. марта 1882. године основано удружење *Слога ваљевских радника*, које је настојало да окупи све занатлијске раднике ради узајамног помагања у случају болести, смрти и изнемоглости.³⁴ По неким тврдњама било је то једно од 18 најнапреднијих удружења која су сачињавала Српски занатлијски савез. Имало је око 100 чланова међу којима се посебно истицао Димитрије Јанковић Робеспјер, кројачки радник, а потом познати публициста. Удружење се старало и да своје чланове културно унапреди, отварајући књижнице и читаонице, одржавајући предавања итд. Оно је било организатор других значајних и разноврсних активности а са сличним организацијама из Београда и Шапца било иницијатор оснивања Српског занатлијског савеза, након чијег оснивања је и престало да ради.³⁵

Од доласка у Ваљево па све до 1928. године, када се *због болести и оронулости* повукао, Мирко Обрадовић је био моторна снага и једна од главних полуга у партијском и синдикалном организовању тамошњих радника. С тим у вези Крста Тачевић³⁶ је записао:

Доласком Мирка Обрадовића у Ваљево раднички покрет добија једног искусног и прекаљеног борца, који се ставља на чело покрета. Његовим неуморним радом, покрет се постепено ослобађа ситнобуржоаских схватања и малограђанских навика, добијајући све више идејнополитички карактер као борбена организација. Мирко стално утиче на синдикалне и партијске функционере да свој рад у организацијама прилагоде новом систему, који су већ имале модерне радничке организације у Београду. Мирко није био ни јак интелектуалац, ни велики говорник, али је зато имао искрена и снажна осећања за раднички живот и патње, за неправде које се чине сиротињи. Та осећања изражена у неколико речи могла су лако да задобију масе. Што је било најважније, то је његово фанатичко веровање о неопходности пропасти буржоаског пројекта и о крајњој победи пролетеријата. Имајући увек то пред очима, он није ни у најтежим часовима клонуо духом, изгубио веру у победу или показао склоност за помирење са класним противницима.

Име Мирка Обрадовића налази се међу радницима који су 3 јуна 1903. године прикупили шест динара за помоћ *Радничким новинама*. У допису из Ваљева, објављеном у *Радничким новинама* 22. јула 1903. године, тражи се помоћ од другова из Београда ради организовања рад-

---

³³ Митрашиновић, 1966, 186.

³⁴ Јовановић, 1966, 146.

³⁵ Вујић и други, 1967, 83 и 84.

³⁶ Тачевић, 1959, 2.

ника у Ваљеву. Четири дана касније одржана је радничка конференција, која је због велике посете прерасла у раднички збор на којој је изабрана привремена управа, којој је стављено у задатак да припреми правила за оснивање радничког друштва и организовање новог збора. У оквиру припрема Оснивачког збора *Ваљевског радничког друштва*, 3. августа 1903. године у кафани *Македонија* у Ваљеву одржана је конференција опанчарских радника на којој су о потреби организовања радника у Ваљеву говорили Мирко Обрадовић, Стојан Стевановић и Јован Констадиновић.³⁷

По одлуци Привремене управе Оснивачки збор *Ваљевског радничког друштва* заказан је за 27. јули/9. август 1903. године³⁸ у кафани Васе Бабића у Ваљеву. Том приликом вршен је упис чланова и изабрана прва управа у коју су ушли Мирко Обрадовић, терзијски радник; Стојић Зорић, јорганцијски радник; Јован Констандиновић, обућарски радник; Илија Милосављевић, лимарски радник; Душан Живојиновић, фотографски радник; Исаило Марковић, зидарски радник; Влајко Тадић, обућарски радник; Живко Стојановић, лимарски радник и радници Љубомир Јовановић, Ненад Вуковић, Владимир Максимовић, Милан Пантелић и Милан Жеравчић. За првог председника Ваљевског радничког друштва изабран је Мирко Обрадовић који је већ био иницијатор и организатор неких акција и манифестација.

О одржаном Оснивачком збору *Радничке новине* известиле су своје читаоце: *Збор је био одлично посећен, у групама по 50 долазили су радници са црвеним тракама, а на кафани у којој је збор одржан лепршала се црвена застава, симбол ослобођења. До два и по сата поподне локал је био пун, више од 300 радника дошло је на збор.*

На збору су донета Правила Друштва и одмах се у његово чланство уписало 160 радника. Према усвојеним Правилима новоосновано Друштво ће радити на умном, моралном и материјалном унапређењу чланства. Тај циљ треба остварити кроз: а) отварање читаонице и књижнице; б) приређивање предавања и курсева у којима ће се чланство подучавати у читању и писању, природним и друштвеним наукама; в) оснивање радничког певачког хора и приређивањем излета и забава; г) прављењу питања која се односе на поправку радничког стања; д) рад на организацији радника, на буђењу њихове класне свести, а нарочито на агитацији кроз ступање радника у стручне организације. Истовремено, предвиђено је да се Друштво ангажује на уређењу питања о осигурању својих чланова у колективу у случају смрти и несрећних случајева. Такође, предвиђена и могућност давање материјалне помоћи члановима који се нађу у невољи итд.

³⁷ Сикирица, 1969, 62.

³⁸ Ранковић, 2002, 20.

Добрим делом, захваљујући иницијативи, промишљеном и упорном раду Мирка Обрадовића Друштво је развило живу и свестрану активност. Сваких петнаест дана организована су предавања на разне теме: штетност алкохола и пушења; правилна исхрана, хигијена рада, опште право гласа, слобода штампе, радничко заштитно законодавство итд. После предавања одржаване су забаве, које су радничкој омладини пружале потребну разоноду.

Радничке новине су забележиле да је *Ваљевско радничко друштво* 15. марта 1904. године обележило је годишњицу смрти великог пролетерског учитеља Карла Маркса концертом са игранком. Исте новине известиле су да је 13. марта те године у кафани *Љубовија* одржан збор *Ваљевског радничког друштва* на коме је договорено да се отвори бесплатна школа за раднике и читаоница за дневну штампу и библиотеку. Организована је и велика прослава 1. маја – Међународног празника рада.

На годишњој скупштини, одржаној 3. јула 1904. године, изабрана је нова управа на челу са Стојићем Зорићем, као председником, Исаилом Митровићем, као секретаром и Благојем Брачинцом, као благајником. Нова управа организовала је и велики протестни збор 23. октобра 1904. године у Ваљеву против полицијског насиља, захтевајући да се поништи решење о прогонству Симе Бојовића, које је донело Окружно начелство у Ваљеву. Још неко време ово друштво је имало динамичан и успешан рад, коме је главни тон давао Мирко Обрадовић, ударајући главне темеље модерном радничком покрету у Ваљеву.

Пошто је раднички покрет не само у Ваљеву, већ и Србији, доста ојачао власти су предузимале разне мере и радње да сузбију ту активност. Отуда су вође овог покрета чиниле одређене напоре да се мењају облици и форме деловања. Тако су одлукама II конгреса *Радничког савеза* 1904. године престала да постоје радничка друштва. Њихову активност требало је да предузму струковни пододбори, синдикална већа и основне организације *Српске социјалдемократске партије*.³⁹

Председник Месне организације Српске социјалдемократске партије

Српска социјалдемократска партија настала је 2. августа 1903. године у Београду, као прва радничка партија у Србији, спајањем организација радничког покрета које су биле под утицајем социјалиста Светозара Марковића, Васе Пелагића, Радована Драговића и осталих. Основана је под именом *Српска социјалдемократска странка* (ССДС), али јој је 1909. име промењено у *Српска социјалдемократска партија*

---

³⁹ Вујићи и други, 1967, 93-98.

(ССДП). Први председник ССДП је био Драгиша Лапчевић, а већину њених предводника чинили су Ужичани. Поред Драгише Лапчевића, били су Радован Драговић, Димитрије Туцовић, Душан Поповић и још неки, па је вероватно познанство и дружење са њима утицало и на Мирка Обрадовића да им се придружи.

Убрзо по оснивању ССДП издржала је тешке унутрашње борбе пошто је требало савладати отпор антипартијске и синдикалистичке групе (Коста Јовановић, Јован Скерлић, Љуба Јовичић, Милорад Поповић...). Њихов план да се ССДП одрекне самосталне политичке акције, а раднички покрет своје активности усмери на синдикате није успео. У периоду 1905-1907. године она доживљава нову кризу и опадање чланства услед непринципијелних сукоба у руководству и одсуства Туцовића због одласка у војску и на докторат у Берлин. Протоком времена под вођством Димитрија Туцовића партија је прихватила марксистичку оријентацију и изграђује се као револуционарна организација. Активност партије била је усмерена на борбу за опште право гласа, законодавство које би штитило раднике и њихове интересе, организовање штрајкова, који су утицали на повећање надница, скраћење радног времена и боље услове рада. ССДП је пуно уложила у образовање својих чланова, покретањем *Социјалистичке библиотеке*, *Агитационе библиотеке*, *Социјалистичке књижнице* и разних часописа (*Живот*, *Борба*, *Будућност*, *Једнакост*). ССДП је била нарочито јака у новинарским круговима.

Одмах по одржавању Оснивачког конгреса ССДП у Београду, у Ваљевоу је 30. августа 1903. године одржан збор социјалдемократа, на коме је о положају радника и сељака и стварању нових пролетера говорио Владимир Росић. Тим поводом указано је на потребу даљег организовања и најважније задатке ССДП. Истовремено, одлучено је да на предстојећим изборима заказаним за 8. септембар 1903. године социјалдемократски кандидат буде инжењер Леонид Зисић, који је у Ваљевском округу добио 288 или 10% укупних гласова, што је био добар резултат.

Још у априлу 1904. године у Ваљево долазе и одмах ступају у раднички покрет два искусна и неуморна борца. Један од њих, Димитрије Чикић, рођен је 1862. године у Босанској Градишки, млинарски радник, који после рада у Сомбору, Пешти и Бечу, одлази у Немачку, где је радио у више места и постао члан *Немачке социјалдемократске партије*.⁴⁰ По повратку у Србију радио је у Лесковцу и Београду, а при доласку у Ваљево, у Раднички дом доноси слике твораца научног социјализма Карла Маркса и Фридриха Енгелса. Други, Влада Остојић, камено-резачки радник, донео је слику младог пролетерског песника Косте Абрашевића.

⁴⁰ Радојчић, 1995, 9.

Престанком рада Радничког друштва на иницијативу Мирка Обрадовића и Димитрија Чикића⁴¹ 13. јуна 1904. године у Ваљево је основана *Месна организација ССДП*. У њено руководство су ушли: председник Стојић Зорић, јорганџијски радник; секретар Благоје Брачинац, браварски радник; благајник Сима Бојовић, опанчарски радник и чланови управе Милан Стојановић и Јован Жилетић, радници.⁴² Новообразована партија помагала је све акције и манифестације напредних радника, а нарочито се ангажовала на образовању синдикалних струковних пододбора и организовању радничких штрајкова. Интензивне активности ове и других организација ССДП приморала је министра унутрашњих дела Стојана Протића да већ јула 1904. године пошаље допис свим окружним начелствима против активности социјалиста. Тај допис је охрабрио ваљевске трговце који су приморавали своје помоћнике да раде и недељом, мада су се они преко свог удружења борили против тога јер су недељом пре подне требали ићи у школу.

Месна организација ССДП у Ваљево све више је јачала сопствену активност и попуњавала своје редове. Захваљујући и томе, у то време, у овом граду на Колубари било је организовано више синдикалних пододбора (*кожарско-прерађивачки, кројачки, опанчарски, абаџијски, металски...*). На заједничкој конференцији одржаној у Ваљево 9. октобра 1904. управе свих струковних пододбора и Месне организације ССДП испоставили су ове захтеве: а) да послодавци набављају раднике преко организације; б) да се радно време скрати са 12 на 10 часова дневно и, в) да се укине рад *на парче* и празником. Пошто су сви послодавци прихватили те захтеве ова победа радника Ваљева имала је изузетан велики политички значај.

Поред осталог Месна организација ССДП у Ваљево организовала је протестни збор поводом напада групе официра на раднике у Крагујевцу 12. јула 1904. године. У просторијама *Општинске гостионице* 15. марта 1905. године организовала је успело *Марксово вече* са предавањем, забавним програмом и игранком. Оваквих и сличних активности бивало је све више што је јачало раднички покрет. Зато је власт у Србији 13. јула 1905. године издала Наредбу о радничким штрајковима. Против те полицијске наредбе дошло је до протеста широм Србије, па и у Ваљево. Тамошњи радници на протестном збору 19. августа 1905. године усвајају резолуцију против наредбе о штрајковима и предлог да се сви радници претплате на *Радничке новине*. Сви ти протести допринели су да је полицијска наредба о штрајковима морала бити повучена. Нешто касније на Збору је донета и резолуција против новог пројекта Закона о радњама.

---

⁴¹ Митрашиновић, 1966, 186.

⁴² *Радничке новине*, 1904. године.

Месна организација ССДП у Ваљеву и струковни синдикални пододбори посебно су успешно водили борбу за чистоту својих редова и против разних слабости. Међутим, још дуго је занемариван рад на селу из страха да не разводни своју класну борбу. Током 1905. године у организовању и раду синдикалних пододбора посебно се истичу Мирко Обрадовић, терзијски радник; Павле Павловић, абацијски радник; Стојић Зорић, јорганцијски радник; Јован Константиновић, јорганцијски (обућарски – *ПМР*) радник и Илија С. Илић, опанчарски радник.⁴³ Иако је од оснивања Мирко Обрадовић био у њеним првим редовима и полуписмен у свим преломним тренуцима, успео је да направи прави избор и да се добро оријентише.

Крајем фебруара 1906. године Месна организација ССДП у Ваљеву одржала је своју годишњу скупштину. Том приликом анализирала је свој дотадашњи рад, договарала будуће задатке и бирала нову управу. Посебно је похваљен успех ове организације у културно-политичком раду и наглашено да је сваке суботе одржавано другарско вече са пригодним програмом и предавањем. Тада је за новог председника ове организације изабран Мирко Обрадовић, док је дужност секретара поверена млинарском раднику Ристи Јакшићу а благајника обућарском раднику Илији Петровићу.⁴⁴

Од 15. до 17. априла 1906. године у Београду одржан је IV конгрес ССДС после кога је још више интензивирао рад њене месне организације у Ваљеву. Тих дана посебно је интензивирана борба за опште право гласа и штрајкови против све веће незапослености. На иницијативу Мирка Обрадовића ССДП и Синдикат све чешће обједињавају акције радничке класе против послодаваца, који све чешће траже помоћ полиције. Тако је ваљевска ССДП 30. септембра 1906. године подржала раднички збор против расписа Министарства унутрашњих послова упереног против радничких штрајкова.

И на ванредној скупштини Месне организације ССДП у Ваљеву, одржаној 27/14. јануара 1907. године Мирко Обрадовић је поново изабран за њеног председника. Овог пута дужност секретара поверена је обућарском раднику Јовану Константиновићу, а благајника лимарском раднику Ђорђу Стојиљковићу. Између осталог, закључено је да се будуће посебна пажња посвети културно-забавном раду и организационом јачању.

Током летњих дана одржана су два велика радничка збора. На првом је говорено о новом пројекту Закона о радњама и пројекту Закона о осигурању радника, а на другом договорено образовање *Одбора за социјалистичку штампу*, као заједничког органа партијске организаци-

⁴³ Сикирица, 1969, 58.

⁴⁴ Исто, 66.

је и Синдикалног већа. Од 9. до 12. августа 1907. у Ваљево је боравио Драгиша Лапчевић када је поред разговора, давања инструкција и савета саговорницима одржао неколико предавања о радничком законодавству и политички збор на коме је полагао рачун о свом раду у парламенту и говорио о шпекулацијама у вези изградње пруге Забрежје – Ваљево.

Након плодног рада 17. фебруара 1908. године Мирко Обрадовић је поново изабран за председника Месне организације ССДП у Ваљево. Овог пута најближе сараднике имао је у опанчарском раднику Влајку Радовановићу као секретару и већ помињаном Ђорђу Стојиљковићу, као благајнику. Дужности ревизора поверене су Љуби Супуровићу и Миливоју Обрадовићу. Одлуком њене ванредне скупштине почетком јуна 1908. године у Ваљево је отворена партијска школа. Тим поводом у *Радничким новинама*⁴⁵ објављен је следећи текст: *Социјалистичка организација у Ваљево отворила је партијску школу и позива све раднике, који желе бити чланови школе, да се обрате за упис друговима Новаку Белчићу, абаџијском раднику и Ђоки Стојиљковићу, лимар. раднику. Упис ће трајати до 13 ов. мес., када ће се одржати конференција пријављених другова ради утврђивања часова. Предаваће друг Ж. Исавловић, учитељ. Препоручујемо ваљевским радницима да искористе ово корисно прегнуће социјалистичке организације.*

Нажалост, немамо конкретнијих података о ефектима рада те школе. Међутим, знамо да су за њихове предаваче одређивани најуздигнутији и партијски најизграђенији кадрови. У овој првој партијској школи у Ваљево та част припала је Живојину Исавловићу (Белотић, Владимирци, 1877 – Ваљево, 1952), веома активном члану ССДП, тада учитељу у Горњој Грабовици код Ваљева, који ће по окончању II светског рата постати први председник Градског народноослободилачког одбора у Ваљево, односно први послератни председник ваљевске општине. И у организацији ове школе била је значајна улога Мирка Обрадовића, који ће и 18. септембра 1908. године бити изабран за председника ове организације.⁴⁶ На ту дужност поново је изабран фебруара 1909. године.⁴⁷

Месна организација ССДП у Ваљево је 1910. године организовала првомајску прославу у којој је учествовало 230 људи. Одржан је велики збор на коме су говорили Илија Милкић и Мирко Обрадовић. У целом граду је била спроведена потпуна обустава рада.⁴⁸ Остало је забележено да је Месна организација ССДП, 20. јула 1911. године, одржала народни збор на коме је енергично тражено примењивање Закона о радњама

---

⁴⁵ *Радничке новине*, 12. јула 1908. године.

⁴⁶ Вујић и други, 1967, 99- 108.

⁴⁷ Сикирица, 1969, 72.

⁴⁸ Јовановић, 1966, 157.

и индустријским радионицама. Говорили су Мирко Обрадовић, Илија М. Илић, обућарски радник и Јован Панић, такође обућарски радник. Након тога донета је резолуција у којој је писало: *да радничка класа ни по цену највећих жртава неће дозволити да се нека права газе; да су ваљевски радници готови да на позив својих централних органа ступе у борбу за своја права; да ће све евентуалне непријатности – нереди који проистичу услед изигравања закона бити крива само влада.*⁴⁹

Обућарски радник из Ваљева Илија М. Илић, члан *Радничке коморе* и ове партије, објавио је 2. септембра 1911. године у *Радничким новинама* чланак под насловом *Хајдуци*. У њему је критиковао полицију која је по Ваљеву хапсила штрајкаче иако је Законом о радњама загарантовано право на штрајк. Петнаест дана касније у Ваљеву су одржане и велике демонстрације у којима је учествовало 600 радника.

Тих година периодично су организоване скупштине ове организације на којима је анализиран дотадашњи рад и вршени нови избори. Тако је 21. јануара 1912. године одржана шестомесечна скупштина Месне организације ССДП у Ваљеву, на којој је изабрана управа у саставу: Мирко Обрадовић, председник; обућарски радник Илија М. Илић, секретар и кројачки радник и Никола Марамица, благајник. Већ 30. јуна те исте године одржана је двомесечна скупштина на којој је изабрана управа у истим саставу. Децембра те године изабрана је управа коју су сачињавали: председник Мирко Обрадовић, секретар Илија М. Илић и благајник Никола Стефановић. На ванредној скупштини одржаној 28. јуна 1914. године председник и секретар су остали исти а за новог благајника изабран је Божа Терзић.⁵⁰

Председник Месног синдикалног већа

Раднички покрет Србије, па и ваљевског краја, организује се тек у првој деценији XX века и од тада се јавља као самостална политичка снага на јавној позорници. У свом настанку и развоју, као што се да видети, морао је проћи кроз разне фазе, па је имао и успеха и падова. Из скоро сваке кризе излазио је искуснији и јачи, савлађујући разне тешкоће и стичући политичка искуства, подизао је класну свест и политичку зрелост. Све то је доприносило да радничка класа, предвођена КПЈ, после 40 година, крене у народноослободилачку борбу и социјалистичку револуцију и из ње изађе као победник.⁵¹

Без сумње Мирко Обрадовић у историји напредног радничког покрета ваљевског краја заузима најзначајније место. Без обзира на скромно образовање, па и заосталост ове средине у којој је живео и

⁴⁹ Вујић и други, 1967, 113.

⁵⁰ Сикирица, 1969, 78-81.

⁵¹ Сикирица, 1978, 3 и 4.

радио, схватајући значај класне борбе неуморно се ангажовао у оснивању и учвршћивању радничког покрета, који је из године у годину постајао све јачи и бројнији. Све своје умне и физичке способности ставио је у службу не само радничке класе ваљевског краја већ са осталим борцима за радничка права активно учествовао у стварању ССДП и организованог синдикалног покрета.

У првој и другој деценији XX века радничка класа Србије предвођена је ССДП и Главним радничким савезом превасходно се бави побољшањем свог економског и политичког положаја. Закључујући да та активност не може бити успешна без изградње и учвршћивања сопствених организација и органа све више пажње поклања образовању синдикалних пододбора и *Месног синдикалног већа* у Ваљеву. И кад је 1904. године у Београду основан *Савез терзијско-јорганцијских и памуклијашких радника*, као чисто синдикална класна организација, он јој пружа пуну подршку у раду.⁵²

У фебруару 1906. године у Ваљеву је основано *Синдикално веће* и изабрана управа у саставу; Илија Милошевић, млинарски радник; Јован Николић, кројачки радник; Радован Илић, обућарски радник и Лука Дујевић, абацијски радник.⁵³ Новоосновано синдикално веће наставља рад на оснивању пододбора струковних савеза али и води друге акције. Тако је 22. фебруара 1906. године основан *Пододбор месарских радника*; марта *Пододбор савеза опанчарских радника*; 26. марта *Пододбор Савеза јорганцијско-памуклијских радника* и у мају *Пододбор савеза текстилних и осталих фабричких радника*. У *Пододбор терзијско-јорганцијских и памуклијских радника* изабрани су: председник Мирко Обрадовић, секретар Љубомир Супуровић, благајник Живојин Новаковић, док су у надзорном одбору били Рајко Симић и Матија Ракић (отац народног хероја Милића Ракића Мирка - ПМР).⁵⁴

Послодавци су се плашили организовања и активирања радничког покрета па су све чешће тражили помоћ и заштиту државних органа. Због тога су организовани радници трпели велики полицијски притисак. Услед тога временом опада активност појединих синдикалних пододбора а долази до значајнијег смањења броја синдикално организованих радника. У намери да стабилизују прилике у том покрету Синдикално веће у Ваљеву августа 1909. године одређује Мирка Обрадовића и Ђоку Стојиљковића да изврше ревизију свих пододбора.⁵⁵ Наравно, Обрадовић је био и један од учесника одбрамбеног штрајка терзијских радника који је почео августа а завршио се децембра 1910. године без успеха.

---

⁵² Тачевић, 1959, 2.

⁵³ Историјски архив Ваљево: *Збирка мемоарске и документарне грађе*

⁵⁴ Јовановић, 1966, 152 и 162.

⁵⁵ Сикирица, 1969, 73.

Нову управу Синдикалног већа у Ваљеу, основану 30. јуна 1910. године сачињавају: председник Мирко Обрадовић, секретари Јован Николић и Војислав Гојковић, благајник Петар Панић и члан Јован Константиновић. Након тога појачава се синдикална активност, а посебна пажња усмерена је на укључивање радника који још нису били синдикално организовани, па се број синдикално организованих радника у Ваљеу стално повећавао и већ 1910/11. године броји 683 уместо 189. колико их је било само годину дана раније.⁵⁶ Већ у фебруару 1911. године оцењено је да је Ваљево поред Чачка и Крагујевца имало најразвијенију радничку организацију и најбоље организовано социјалистичко просвећивање радника.⁵⁷

На почетку 1911. године сви синдикални струковни пододбори на својим редовним скупштинама изабрали су нове управе које су наставиле упорну борбу за остваривање основних права својих чланова. Искусан политички радник Мирко Обрадовић, у улози председника Синдикалног већа Ваљева, подстицао је, координирао и усмеравао њихове активности у жељеном циљу. Отуда је те године била изузетно плодна њихова политичка и културна активност. Одржано је неколико зборована и конференција на којима је било речи *О положају радничке класе у Србији*, *О стању финансија данашње буржоаске владе* итд. Организовано је и неколико предавања која су захватала следећа питања *О потреби синдикалних организација и њиховом значају за радничку класу*, о ценама, о радном времену, о Закону о радњама итд.⁵⁸ Истовремено доста се говори о циљевима и задацима тарифних покрета итд.

На успешно организовање радника реаговали су послодавци који су појачали напоре на сопственом удруживању. То и стални покушаји продужавања радног времена иницирали су организацију више штрајкова, па је донета наредба о забрани радничких штрајкова. На њу су ваљевски радници реаговали организацијом великог социјалистичког збора после чега је полиција почела да хапси раднике. У 1912. години нарочито су били запажени штрајкови опанчарских и пиварских радника. Код овог првог лично је интервенисао окружни начелник који је покушао да шегрте врати на посао, пошто они нису хтели он их је казнио са по десет дана затвора.⁵⁹ Приликом штрајка пиварских радника, радници свих струка организовали су патроле које су помогле штрајкачима у борби против штрајкбрехера. Синдикат је тада апеловао на своје чланове да не траже права по кафанама. Полиција је ухапсила

⁵⁶ Трипковић, 1980, 58.

⁵⁷ Сикирица, 1969, 77.

⁵⁸ Вујић и други, 1967, 119.

⁵⁹ Трипковић, 1980, 59.

24 радника који су онемогућавали штрајкбрехере и извела их пред суд. На суду оптужене раднике су бранили Мирко Обрадовић и Драгиша Лапчевић.⁶⁰ Октобра 1913. године у Ваљеву ради и *Пододбор Савеза терзијских радника*, који је за свог председника изабрао Мирка Обрадовића а за секретара – благајника Драгутина Радовановића.⁶¹

Тих година раднички покрет значајну пажњу поклања и изборима. Ипак, посебна пажња била је усмерена на организовање прослава Првог маја – Међународног празника рада, око којих су се окупљале све напредне организације радника и које су претваране у праве манифестације за опште право гласа, боље услова рада, скраћивање радног времена, ефикаснију међународну правну заштиту радника и сл. Прва већа прослава овог празника у Ваљеву организована је 1904. године и она се доводи у непосредну везу са доласком Мирка Обрадовића, који не само да се ангажује у организацији тих прослава већ и често говори на њима. Тог дана радници су се са својим породицама окупили пред Радничким домом, одакле су са црвеном заставом на челу поворке кренули ка парку *Пећина*, носећи транспаренте на којима су писале три осмице (што значи: осам сати ради, осам сати се одмарај и осам сати сам себе васпитавај). На излетишту у парку *Пећина* Мирко Обрадовић је окупљенима одржао говор а потом је уследио културно-уметнички програм.⁶²

О прославама Првог маја у Ваљеву доста је писао и абација, познати синдикални функционер и новинар Павле Павловић (Лешница код Лознице, 1888 – Београд, 1971), који је почетком XX века живео, радио и синдикално се ангажовао у Ваљеву, па је и биран за секретара Месног синдикалног већа у Ваљеву, а касније радио у администрацији *Радничких новина* у Београду. Он пише: *За сваку прославу Првог маја морало се агитовати већ од марта месеца да би могли придобити раднике за свесно учешће у обустави рада, у којој је тражен главни ефекат прославе. Требало је много говорити са неорганизованим радником о пролетерском империјализму и класној солидарности свих радника у свету, односно излагати од почетка до краја смисао класне борбе која обавезује сваког радника у свету на учешће у мајској демонстрацији. Тако се успешна акција ширила и достигала свој врхунац у другој половини априла месеца. Конкретно речено, многи људи су убеђивани да треба ризиковати и евентуални губитак радног места због изласка на прославу, јер су истовремено многи послодавци претили својим радницима таквим примерима.*

---

⁶⁰ Вујић и други, 1967, 132.

⁶¹ Сикирица, 1969, 80.

⁶² Исто, 60.

Мирко Обрадовић не само да је убеђивао раднике да треба да узму учешћа у тој прослави, него се старао о условима да та прослава буде достојна и без инцидената, а често и говорио на њима. По масовности учесника и броју говора једна од најуспешнијих прослава Првог маја била је 1909. године када је уз Душана Поповића и Тришу Кацлеровића говорио и Мирко Обрадовић. И 1. маја 1914. године на градској пијаци у Ваљеву говорио је пред више од 1.000 радника о значају те прославе и опасности од новог рата који угрожава слободу и независност Србије.⁶³

Раднички покрет Ваљева због свега што је постигао био је високо цењен и у Београду. О томе Павле Павловић је написао: *Покрет има врло солидну основу и број организованих радника и изграђеност људи су примерни и за углед. Оно што ваљевски покрет особито одликује, то је високо развијено осећање код ваљевских другова за Партију нашу. Личност се губи и потпуно потчињава пролетерском интересу чим је у питању Партија. Због тога тамо никад није било ни сепаратистичких тежњи ни свађа, ни прогањања. Стари наш чича Мирко (Обрадовић, примедба М.Р.), уз сарадњу свих трезвених људи, умео је увек да од покрета отклони питања личне природе и да све сложи и упуту путем борбе за општи интерес. То не само чини овај покрет солидним у данашњици него и зајемчава и правилно и снажно напредовање у будућности.*⁶⁴

И заиста своја драгоценост искуства, пре свега стечена у радничком покрету Београду, Обрадовић је несебично и упорно са својим сарадницима уграђивао у темеље модерног радничког покрета у Ваљеву. Захваљујући томе увек је био на некој одговорној дужности и био најзначајнија личност овог покрета пре Првог светског рата, пре свега међу социјалдемократима.⁶⁵ Био је говорник на многим зборовима (за опште право гласа, за примењивање Закона о радњама и индустријским радионицама итд.), штрајковима и демонстрацијама радничке класе.

Његова дубока старост и његова лична солидност као човека уливала је респекта код онда назадних радничких противника, према створеном радничком социјалистичком покрету. По чика Мирку окорели послодавци виде да то није покрет *балавурдије* и *мангунарије*, како се онда говорило, већ озбиљан покрет, вођен од солидних и озбиљних људи, који су знали шта хоће. Што је социјалистички раднички покрет све до 1919. године био у Ваљеву најјачи и најсолиднији велике заслуга има и чика Мирко Обрадовић.⁶⁶

⁶³ Радојчић, 1986, 13.

⁶⁴ Павловић, 1972, 47.

⁶⁵ Ранковић, 2011, 67.

⁶⁶ К(орач) М., 1932, 3

У ослободилачким ратовима 1912-1918. године

Због старости и здравственог стања (имао је дефектну ногу па је шепео при ходу) Обрадовић није активно учествовао у ослободилачким ратовима од 1912. до 1918. године. Балкански ратови изазвали су озбиљну кризу у радничком покрету због губитка појединих чланова и застоја привреде. По завршетку ратних сукоба требало је кренути у организацији покрета скоро од почетка. То користе послодавци који продужавају радно време, закидају наднице и слично. Под врло тешким и рђавим приликама организована је прослава Првог маја 1913. године у Ваљеву. Радници који нису били ангажовани на фронту изашли су да прославе свој празник, покажу да су они још постоје и да ће започету борбу водити до коначне победе. На пијаци им је о општем праву гласа говорио стари и омиљени друг Мирко Обрадовић. Цео говор је саслушан са највећом пажњом. После одржаног збора манифестанти су кренули ка *Пећини* где су цео дан провели у најлепшем расположењу.⁶⁷

Оживљавање радничког покрета му полази за руком новембра 1913. године пошто је Месна организација ССДП на своме збору расправљала о положају и задацима радничке класе. Убрзо потом и Синдикално веће је одржало седницу свих струковних синдикалних пододбора с циљем да се агитацијом обухвати целокупно људство. Већ 10. децембра 1913. године изабрана је нова управа Месне организације ССДП у Ваљеву на челу са Мирком Обрадовић, па је ту дужност обављао и 1914. године.

Биран је и за делегата на IX конгресу (1911) и ванредном конгресу ССДП (1912). На IX конгресу усвојена је резолуција о партијском раду на селу. Констатовано је да у ваљевском крају постоје само четири партијске организације на селу, а до избијања Првог светског рата биће образовано још шест таквих организација.

Мирко Обрадовић био је један од активнијих и у Радничком културно-уметничком друштву *Абрашевић* у Ваљеву које је имало певачки хор и позоришну групу, које су углавном окупљале синдикално организоване раднике. Активност овог друштва одвијала се и кроз организовање предавања, извођење хорских песама и радничких рецитација и ређе – позоришних комада (најчешће једночинки). Приходи са тих приредби углавном су уступани радницима штрајкачима и радницима без посла.

Интересантно је да Мирко Обрадовић није био уписан у бирачки списак житеља Ваљева 1914. године, мада се поуздано зна да је тада ту живео. Очигледно је да се знало за кога ће гласати. Ипак, био је посланички кандидат Ваљевског округа на парламентарним изборима који су

---

⁶⁷ Павловић, 1972, 50.

требали да се одрже 14. августа 1914. године. Дакле, непосредно очи избијања Првог светског рата.⁶⁸

Избијањем Првог светског рата поново је задат нови снажан ударац ширењу синдикалног и социјалистичког покрета, како у целој Србији тако и у ваљевском крају. Нажалост овог пута последице у ваљевском крају су биле веће пошто се он нашао на главном удару непријатеља. Ипак, поједине синдикалне организације су успеваале да се одрже и наставе борбу. Тако су у септембру 1915. године кројачки радници у Ваљеву ступили у штрајк за повећање надница.⁶⁹

И током окупације Обрадовић се борио за права радничке класе. Од 1916. до 1918. године био је општински одборник у Ваљеву.⁷⁰ Миран, сталожен и душеван човек уживао је опште симпатије ваљевских грађана свих редова. За време окупације, препознатљив по својој старости, не плашећи се интернирања, не смирује се већ трчи да се сваком у невољи нађе. Као одборник општине бори се против интернирања, за помоћ оскуднима и прогоњеним. Прибира људе и жене око себе, храбри, бодри у очекивању бољих дана... И зато што је био један од оних, због којих је ваљда створена народна изрека, која гласи: *Због оваквих и сунце грије* зато га нико није могао мрзети, па је већини био прихватљив.⁷¹

Када су пред крај Првог светског рата сељаци у околини Ваљева убили двојицу жандармеријских наредника због тога што су им ови одузели кола и запреге, аустроугарски генерал Доминић наредио је да се из Ваљева и свих општина у округу узму за таоце најпознатији људи. Међу њима из Ваљева су били Мирко Обрадовић; Светозар Поповић, трговац - извозник и народни посланик; Петар Марковић, познати адвокат а касније и министар; Војислав Тадић, индустријалац, Илија Илић, радник и синдикални функционер. Њима је генерал Доминић предочио да је угрожена безбедност Аустројанаца у Ваљеву и околини и да они одговарају својим главама за све оно што би се против њихове војне силе учинило.⁷²

Како је Мирко Обрадовић придобијао присталице за своје идеје можда најбоље илуструје пример Михаила Петровића Мингеја (Ваљво, 1907 – Београд, 1991)⁷³, учитеља, новинара и публицисте, познатог просветног и синдикалног радника из Ваљева, који је написао: *У нашој авлији (Илије Бирчанина улица број 9) између осталих становао је Мир-*

⁶⁸ Локсимовић, 1987, 66. и Сикирица, 1969, 81.

⁶⁹ *Будућност* бр. 87, Београд, 8. септембра 1915. године.

⁷⁰ *Биографски лексикон ваљевског краја*, 2008, 242/3.

⁷¹ К(ораћ) М., 1932, 3

⁷² Трипковић, 1980, 87.

⁷³ Петровић М. Мингеј: Из минулих времена – *Наша авлија* „Напред“, Ваљво.

ко Обрадовић, кројачки радник а једно време и председник Ваљевске општине. Овај Чика је главни кривац што сам ја још у првом разреду гимназије постао – комуниста. А до тога је дошло на следећи начин. Становали смо кућа до куће (уџерица до уџерице, које су биле у продукцији ове авлије, а доцније као склоне паду порушене) и изгледа, да је као први комшија приметио да сам ја дечкић који воли књигу и почео да ми редовно даје комунистички дечји лист **Будућност**. И ова литература учинила је своје: постао сам **комуниста**! И не само то, већ сам почео да пишем и песме у комунистичком духу. Сва ова моја **социјална литература** пропала је у последњем рату, али су се неке **копије** још увек свеже задржале у мојој старачкој глави.

Оживљавање синдикалног и социјалистичког покрета

Мирку Обрадовићу се учинило да су по окончању сукоба у I светском рату и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца створени бољи дани па предузима бројне и разноврсне активности за оживљавање синдикалног и социјалистичког покрета у Ваљево и околини. Већ у првим данима октобра 1918. године се обнавља организација ССДП у Ваљево. Првог јануара 1919. године обновио је рад *Пододбора шивачких радника* у коме и он зарађује хлеб.⁷⁴ Врло брзо се окупљају радничке снаге, бира се привремена партијска управа, уписује велики број чланова, наплаћује чланарина, планирају нове акције и манифестације.

Месна партијска организација у овом периоду посебну пажњу поклања растурању партијске штампе, књига и брошура социјалистичке садржине. Највише се продају *Радничке новине*. Терзијски радник Мирко Обрадовић, браварски радник Милорад Пантовић, кројачки радник Никола Стефановић, обућар Илија М. Илић, сарачки радник Радисав Пауновић, јорганџијски радник Стојић Зорић и још неки, прикупљају новчану помоћу и у то време шаљу *Радничким новинама* преко 3.000 круна. Тим поводом *Радничке новине* о активности ваљевске партијске организације поред осталог пишу: *Желети је да се на активност ове организације угледају и друге*.⁷⁵ Већ у фебруару следеће године *Радничке новине* јављају да им је партијска организација из Ваљева поново послала 1.011 круна. Поред Обрадовића, Пантовића, Илића и Зорића, овог пута помињу се да су у прикупљању новчаних прилога учествовали и Милоје Чоловић, Никола Пиргић и још неки.⁷⁶

У марту 1919. године Месна партијска организација у Ваљево држи своју годишњу скупштину. Привремена управа подноси извештај о свом

---

⁷⁴ Јоксимовић, 1987, 67.

⁷⁵ Топаловић, 1959. и *Радничке новине*, 9. децембра 1918.

⁷⁶ Јоксимовић, 1981, 46.

раду и раду организације, разговара се о програмским задацима и бира нова управа. За председника ове организације поново се бира стари и искусни раднички борац Мирко Обрадовић, а поред њега у новој управи су: секретар Милош Тимотић, ташнерски радник; благајник Никола Стефановић, кројачки радник и чланови обућар Илија М. Илић и млинарски радник Димитрије Чикић. Овог пута бирана је и финансијска контрола коју су сачињавали: опанчарски радник Владимир Николић, учитељ Живорад Нешовић и опанчарски радник Будимир Милановић.⁷⁷

Као делегат ове организације Обрадовић учествовао је на *Конгресу уједињења*,⁷⁸ који је требало да се одржи у Славонском Броду, па је након забране одржан у Београду, од 20. до 23. априла 1919. године. На том конгресу образована је *Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) – СРПЈ (к)*. Том приликом усвојени су Подлога уједињења, Практични акциони план и Статут *СРПЈ (к)*. Истовремено одлучено је да она приступи *Трећој (комунистичкој) интернационали* основаној у Москви. Мирко Обрадовић био је и један од три секретара *Закључног синдикалног конгреса* у Србији, одржаног 18. априла 1919. године у Београду.⁷⁹

Једна од најуспешнијих прослава Првог маја у Ваљеву организована је 1919. године. Посета је била изнад свих очекивања. Просторије организације су биле мале и тесне да приме све заинтересоване. Зато је пала одлука да се преселе у *Гранд хотел*, где је одржан велики збор на коме су о значају прославе Првог маја говорили Милош Тимотић, Мирко Обрадовић и Илија М. Илић. Учесници су били одушевљени па је поподне одржан нови збор пролетеријата на коме су говорили Мирко Обрадовић, Милош Тимотић и Веља Томашевић. У својим излагањима они су се изјашњавали против рата и невоља а за мир, рад, хлеб и одмор.⁸⁰

Месна партијска организација у Ваљеву 20. јула 1919. године одржала је два веома успешна протестна збора у знак подршке акцији међународне радничке солидарности. Један збор је одржан пре, а други после подне. На збору су реферисали Мирко Обрадовић и наставник Крста Тачевић. *Радничке новине* објављују, од цензуре осакаћен, допис из Ваљева у којем се говори о великој посети овим зборовима и закључује *Целокупно радништво овог дана било је окупљено око своје црвене заставе да придружи свој глас протеста протесту међународног пролетаријата*.⁸¹

У летњим данима 1919. нарочито су биле успешне акције *Синдикалног пододбора пекарско-млинарских радника* у Ваљеву. Преко своје

⁷⁷ Исто, 47.

⁷⁸ Андрић, 1985, 16. и Митрашиновић, 1966, 186.

⁷⁹ *Синдикални покрет...*, 1958, 564. и 604.

⁸⁰ Радојчић, 1986, 13.

⁸¹ *Радничке новине*, 27. јула 1919. године.

организације ваљевски пекари су својим послодавцима поднели захтев да се радницима њихове струке омогући непрекидан недељни одмор у трајању од 36 часова: да рад престаје суботом у 18 часова а почиње тек у понедељак у 6 часова. Послодавци су покушали да одбију тај захтев али су наишли на жилав и једнодушан отпор радника, па су били приморани да га прихвате. Овај пример послужио је *Радничким новинама* да констатују: *А кад су радници довољно класно просвећени, бројно најпунује заступљени у својим синдикалним организацијама и готови за борбу, онда се могу лако спроводити тарифни услови и све остале синдикалне и политичке акције. Пример другова хлебарских радника у Ваљеву, који су преко своје организације Пододбора савеза радника животних намирница, поднели хлебарским послодавцима у погледу регулисања локалних услова и награде радника дотичне струке - најбоље ће показати. Они су, благодарећи пуној организованости и солидарности својој дошли до успеха без борбе.*⁸²

Тих дана су и млинарски радници у Ваљеву преко своје организације, а уз помоћ ваљевског синдикалног већа, поднели Петру Петковићу, власнику парног млина у Ваљеву своје захтеве за спровођење осмочасовног радног дана и повећање дневница за 15 круна. Послодавац видевши пред собом људе свесне свог положаја и увек спремне на борбу прихватио је њихове захтеве без отпора.⁸³

Месна организација СРПЈ(к) у Ваљеву одржала је своју скупштину 14. септембра 1919. године и поново за председника изабрала Мирка Обрадовић, док је за секретаре изабрала Милоша Тимотића и Крсту Тачевића а благајника Николу Стефановића. Поред њих у управу су изабрани: Радисав Пауновић, Илија Панић, Милорад Лазаревић, Милорад Ђерић, Илија С. Илић и Драгољуб Стојановић. На забави ове организације, одржаној петнаест дана касније, сакупљена је већа сума новца као помоћ *Социјалистичкој штампарији* и Издавачком предузећу *Туцовић* у Београду.⁸⁴

Ни у овом периоду се не може замислити ни једна значајнија акција напредног радничког покрета без учешћа Обрадовића. Пошто је полиција претукла угоститељског радника Драгутина Савића а он се обратио др Влади Поповићу – Млађем, управнику болнице да му изда уверење о повредама али је он одбио да то учини рекавши да неће да изда било какво уверење једном комунисти. Писмо објављеном у *Радничким новинама* Мирко Обрадовић, Никола Стефановић, Илија С. Илић и Миљко Кораћ осудили су тај поступак лекара.

---

⁸² *Радничке новине*, 21. септембра 1919. године.

⁸³ Локсимовић, 1981, 56.

⁸⁴ Исто, 56.

На збору Месне организације ССРП (к) у Ваљеву, одржаном 22. фебруара 1920. године о политичкој ситуацији у Југославији говорио је Павле Павловић.⁸⁵ Дана 4. априла 1920. године одржан је нови збор Месне организације ССРП (к) у Ваљеву, на коме је усвојена резолуција у којој се захтева успостављање дипломатских односа са Совјетском Русијом.⁸⁶ Пар дана касније Први мај у Ваљеву прослављен је општом обуставом рада. Поворка од 1.200 манифестаната са црвеном заставом на челу, прошла је кроз град. Одржана су четири политичка збора. Полиција је била у стању приправности али није интервенисала.⁸⁷

Током 1919. и 1920. године догађаји у напредном радничком покрету Ваљева и околине одвијају се великом брзином. И свуда су Мирко Обрадовић, Драгојло Дудић (Клинци, Ваљево, 1878 – Мачкат, Златибор, 1941), земљорадник и револуционар, који ће посмртно бити проглашен и за народног хероја; Радисав Пауновић (Цветановац, Љиг, 1891 - Ужице, 1971), сарачки радник и истакнути синдикални активиста, који је након II светског рата био и председник ужичке општине; Крста Тачевић (Кратово, 1884 – Београд, 1976), наставник, истакнути синдикални и партијски активиста и новинар; и други. Ваљевска партијска организација иницира и помаже оснивање организација широм округа, па и у неким селима. Све синдикалне групе су активне. Млади радници формирају свој фудбалски клуб *Слога*. Напредни интелектуалци, међу којима је највише гимназијалаца, са младим радницима формирају скојевску организацију. Прославе Првог маја су масовне, одржавају се велики зборови, протестује против владиних одлука упућују оштре резолуције, наилазе таласи штрајкова. Увек је међу најактивнијима Мирко Обрадовић. Води акције, организује зборове, говори. Стиже да сакупља помоћ за *Радничке новине*, за *Радничку штампарiju* и ИП *Туцовић*, да председава конференцијама на којима се бирају делегати за конгресе⁸⁸ и више органе.

Првог јануара 1922. *Месно синдикално веће* у Ваљеву, са Мирком Обрадовићем на челу, обавестило је раније чланове Радничке културно-уметничке групе *Абрашевић* да је група обновила рад.⁸⁹ Преко листа *Организовани радник* позвани су стари и нови чланови да су упишу у обновљено друштво. Већ о Божићу Друштво је имало спремљен програм за јавни наступ, који је полиција прво одобрила, а потом забранила. Тим поводом управа *Месног синдикалног већа* из Ваљева написала је преко *Организованог радника* отворено писмо министру унутрашњих

⁸⁵ *Хронологија...*, 1969, књ. 2, 31.

⁸⁶ *Исто*, 36.

⁸⁷ *Радничке новине*, 12. маја 1920. године.

⁸⁸ Јоксимовић, 1987, 65-69

⁸⁹ Јоксимовић, 1969, бр. 4-5, 95.

дела у којем протестује против самовоље секретара ваљевског Округног начелства Бративоја Антића, који је прекинуо приредбу и дахијски се понашао. Одговарајући на питање Обрадовића зашто прекида приредбу, Антић је одговорио да он има Закон о заштити државе у рукама и да може да ради што је њему воља.⁹⁰

Делегат на Вуковарском конгресу КПЈ

Месец дана пре Другог конгреса Социјалистичке партије Југославије (комуниста), који је требао да се одржи од 20. до 23. јуна 1920. године у Вуковару, партијске организације су добиле пројекте Програма, Статута и тактике Партије. Ти материјали су проучавани на партијским састанцима и конференцијама. Дошло је до испољавања различитих мишљења и жучне расправе између центрумаша и левичара (комуниста). Пошто је кључ за избор делегата за конгрес био један делегат на 150 чланова за делегате у Ваљеву су изабрани: Мирко Обрадовић, Крста Тачевић, Никола Стефановић, Вукоман Трифуновић, Илија С. Илић и Миљко Кораћ. У Убу је изабран Реља Алексић, Мионици Душан Драгићевић, Клинцима Драгојло Дудић, Дивцима Александар Новитовић и Рајковићу Војислав Рафаиловић.⁹¹ Знајући какво је расположење већине партијског и синдикалног чланства Месна партијска организација је пред одлазак на Конгрес заказала конференцију на којој је делегатима дат везани мандат и наложено им да гласају за предложене нацрте Програма, Статута и тактике Партије. У противном, речено им је, да ће бити искључени из партије.

Непосредно пред одлазак на Конгрес полицијске власти забраниле су одлазак на Конгрес наставнику Ваљевске гимназије Крсти Тачевићу, једном од најближих сарадника Мирка Обрадовића, који је пуних двадесет година играо значајну улогу у радничком покрету Ваљева. Поред осталог био је секретар Месне организације ССДП, секретар Месног синдикалног већа, обласни секретар Партије за западну Србију итд. Пошто је због свог револуционарног рада отпуштен из државне службе радио је као секретар Округне заштите инвалида, деце и младежи. Његови покушаји да се снађе и ипак отпутује нису дали резултат.

Делегати из ваљевског краја на Вуковарском конгресу *Комунистичке партије Југославије (КПЈ)* су се поделили. За предложене материјале и промену имена Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста) у Комунистичка партија Југославије гласали су Мирко Обрадовић, Драгојло Дудић, Павле Павловић и Реља Алексић. Појединци попут Миљка Кораћа определили су се за конгресну мањину, изгледа јер

---

⁹⁰ *Организовани радник*, 19. јануара 1922. године.

⁹¹ Ранковић, 2002, 72.

су њој припадали неки његови политички и лични пријатељи, попут Драгише Лапчевића и Живка Топаловића. Са Конгреса он је послао је дописницу црвене боје својој супрузи, на којој су се поред њега потписали још неки Ваљевци који су били делегати (Драгојло Дудић, Павле Павловић, Мирко Обрадовић и други).⁹² Значај Вуковарског конгреса је, пре свега, у доношењу Програма који је значајно победу револуционарне оријентације Партије.

По повратку делегата у Ваљево поставило се питање одговорности за непоштовање договора. На партијском састанку Илија С. Илић је покушао да оправда поступке својих истомишљеника али му није дато да говори. У јулу води се оштра битка против центрумаша, међу којима су Миљко Кораћ и Илија Илић, обојица добри говорници. Обрадовићева реч је шкрта али права.⁹³ На следећи састанак центрумаша нису ни дошли. За то време они су у кући Миљка Кораћа донели одлуку да иступе из Партије надајући се да ће већина бити уз њих. Међутим, њима је приступило свега 13 чланова.

Поводом овог раскола у ваљевској партијској организацији обавештена је партијска управа у Београду. Отуд су почела стизати умирујућа писма али је о том расцепу почела писати и штампа. Зато је у Ваљево је дошао професор Милош Требињац (Бајина Башта, 1886 - Београд, 1939) високи партијски функционер с циљем да организује да се размотре и евентуално превазиђу сугласице. У хотелу *Секулић* у Ваљеву одржан је и богат културно-уметнички програм уз учешће чланова КУД *Абрашевић*.

У недељу 11. јула 1920. године у башти кафане *Краљевић Марко* одржан је нови, један од највећих и најзначајнијих, политичких зборова у Ваљеву. Том приликом о актуелној политичкој ситуацији у земљи, значају предстојеће изборне борбе, о намери владе да онемогући радничку борбу новим законом о раду и реду, и о борби за заштиту осмочасовног радног времена говорио је професор Милош Требињац. После трочасовног зборовања једногласно је прихваћена резолуција о осмочасовном радном времену, као и цело излагање Милоша Требињца.

Истог дана по подне одржана је, у присуству Милоша Требињца, конференција свих партијских и синдикалних функционера на којој се дуго расправљало о догађајима који су се одиграли у ваљевској партијској организацији после Вуковарског конгреса КПЈ. Посебно је било речи и о расколу и избацивању центрумаша из чланства КПЈ. Како су непосредно предстојали избори за општинске управе, а касније и за посланике уставотворне скупштине, постигнут је договор и отклоњене несугласице. *Радничке новине* су констатовале: *После одржаног збора и*

⁹² Радојчић, 2002, 183.

⁹³ Јоксимовић, 1987, 67.

*после ове дуже конференције, ваљевска организација улази у ред наших најјачих, најсолиднијих и најједнодушнијих организација, способних и готових увек за све акције за које их буде позвала наша комунистичка партија*⁹⁴.

И после ових немилих догађаја ваљевски пролетеријат наставља грчевиту борбу против разноврсних неправди. Тако је почетком августа изразио свој протест против рата на збору коме је присуствовало око 800 људи. Против ратне опасности говорили су Крста Тачевић и Илија С. Илић. Овај протест је завршен усвајањем резолуције којом се осуђује рат као средство за решавање спорних питања међу народима и државама.

Председник прве комунистичке општине у Ваљеву

Полиција предузима бројне мере и радње да би осујетила све интензивнију и разноврснију активност радничке класе, а нарочито комуниста, у Ваљеву. Међутим, њих то није уплашило ни збунило а камоли поколебало. Напротив, они још чвршће повезују своје редове и припремају се за активности које их очекују.

Пошто су за 22. август 1920. године заказани општински избори Извршни одбор СРПЈ (к) позвао је партијске организације да се изјасне око учешћа на тим изборима. Мада је било случајева да су се партијске организације изјашњавале против, преовладало је мишљење да треба узети учешће на изборима. Месна организација ССРП (к) у Ваљеву била је на становишту да учешће на изборима има политички значај и о томе је обавестила више органе.

Убрзо потом партијска управа често заседа и разматра шта и како треба радити да се би остварио жељени циљ. Контролишу се бирачки спискови, обавештавају радници и други грађани о значају предстојећих избора, формиран је изборни штаб КПЈ са седиштем у кафани *Македонија*, држе се састанци и конференције, врше неопходне консултације, саставља изборна листа, тумаче своји програмски циљеви и задаци, разговара са будућим бирачима... Другим речима, Месна организација ССРП (к) у Ваљеву све до почетка избора развија живу предизборну активност.

Полазећи од сазнања да од председничког кандидата зависи колики ће добити број гласова, нарочито неопредељених бирача, комунисти као свог кандидата за председника ваљевске општине истичу старог револуционара Мирка Обрадовића. Кад је вршена кандидатура за ту функцију он је изабран акламацијом пошто нико други није могао да ужива такав ауторитет и поверење, као он у народним масама. Кандидати за кметове су: месар Миливоје Обрадовић, опанчар Илија С. Илић

---

⁹⁴ *Радничке новине*, 21. јула 1920. године.

и кројач Богосав Лаловић. Међу 40 кандидата за одборнике налази се доста познатих активиста револуционарног радничког покрета попут: јорганције Стојића Зарића, опанчара Ивана Лечића, опанчара Недељка Милутиновића, металског радника Миленка Ђорђевић, обућара Мирка Оташевића, земљорадника Марка Павићевића, бравара Милорада Пантовића, опанчара Николе Стефановића, књиговође Вукмана Трифуновића; наставника Крсте Тачевића и млинара Димитрија Чикића.

Терзија Мирко Обрадовић и опанчар Илија С. Илић 11. августа 1920. године поднели су Ваљевском првостепеном суду комунистичке кандидатске листе на оверу. Као предлагачи потписала су их 53 житеља Ваљева, међу којима и: трговац Миљко Кораћ, сарач Радисав Пауновић и други. За представнике у оба бирачка одбора изабрани су: опанчар Илија С Илић и кројач Никола Стефановић, док су за њихове заменике одређени млинар Димитрије Чикић и обућар Илија М. Илић.⁹⁵ Тог истог дана Првостепени суд је извршио неопходне провере и листу потврдио.⁹⁶

За ове изборе бирачка места била су у старој општини, гимназији и старој основној школи. Полазећи од сазнања да се раније манипулисало са резултатима избора радници и омладинци – скојевци контролисали су ток избора. Мада су избори трајали до 19 часова пред старом зграде окупио се велики број грађана и са нестрпљењем очекивао саопштавање изборних резултата. Чим су избројане куглице и уредно потписани записници, објављен је резултат избора.

Укупно је гласало 1.180 бирача. За комунисте је гласало 480 бирача, демократе су добиле 360 гласова а радикали 340 гласова.⁹⁷ Према томе на овим изборима у Ваљеву победили су комунисти а за председника те општине изабран је терзија Мирко Обрадовић. Од 36 одборничких места комунистима су припала 24 што је чинило убедљиву већину. Преосталих 12 одборничких места попуњавали су демократи и радикали, зависно од процента добијених гласова.

О атмосфери која је владала на крају изборног дана Крста Тачевић⁹⁸ је записао: *Очекујући резултате гласања у општинском дворишту и на улици било је неколико хиљада радника. У једном крају дворишта стајали смо ја, друг Мирко, Дудић, Пантовић, Радисав и Марко. Били смо озбиљни и у нервно напетој ситуацији, Када је наш представник у бирачком одбору изашао из суднице и гласно објавио колико смо гласова добили, а колико све остале листе, Мирку су се појавиле сузе у очима.*

⁹⁵ Међуопштински историјски архив Ваљево (МИАВ), *Фонд Окружног суда Ваљево*, несређена грађа.

⁹⁶ Митрашиновић, 1966, 170-172.

⁹⁷ *Радничке новине*, 24. августа 1920. године.

⁹⁸ Тачевић, 1959, 2.

Дрхтавим гласом нам је рекао: Волим што смо добили, што смо бар једном победили аждају, кад још не можемо главу да јој скинемо.

Чим су саопштени изборни резултати, окупљени грађани одушевљено су поздравили новоизабране комунистичке представнике. Нарочито узбуђење изазвала је појава црвене заставе на згради старе општине коју су поставили ваљевски радници. Са стола испред зграде окупљеним грађанима краћим говором обратио се Мирко Обрадовић, новоизабрани председник општине. Земљорадник Мирко Павићевић (Рсојевићи, Даниловград, 1883 – Градац, Ваљево, 1973), такође комунистички одборник, казивао је: *Опасност је била да маса направи чудо. Мирко је говорио са стола испред општине. Говорио је добро и молио за ред. Тако је добро говорио, да су му честали и противници. Рекао је да нас не занесе ова победа, да не правимо неред, већ да се држимо мирно и достојанствено, онако као што смо и победили. Био је то један савршен говор који је утишао ову масу*.⁹⁹ Затим се у поворци са заставама и транспарентима кренуло кроз варош према Радничком дому, где је одржан велики збор на коме је говорио Крста Тачевић.¹⁰⁰ Напред су ишли људи из управе Месне партијске организације и полако разговарали међу собом. Том приликом Мирко Обрадовић је, поред осталог, рекао: *Не верујем да ће нас оставити на миру у општини. Пљунуће они на своје законе и избациће нас на силу. Ова наша победа задала им је страх у костима и они сад морају или да погну главу или да употребе силу*.¹⁰¹

Сутрадан у 10. часова требало је да се обави примопредаја дужности између старе радикалске и нове комунистичке власти. Пре тога у 8 часова одржан је састанак управе Месне организације КПЈ, на коме је договорено да Драгојло Дудић, у име нове власти прими од старог деловође Душана Спасојевића архиву, инвентар и материјал уколико га буде било. Међутим, кад су комунистички одборници дошли да преузму дужност нису нашли никога: општински чиновници и служитељи напустили су посао, бојкотујући нову власт у нади да ће бити кратког века. Општинска каса је нађена отворена са само 60 динара.

После извесног времена један број чиновника се вратио на посао али нису примљени јер се претпостављало да ће ометати спровођење донетих одлука. За општинског деловођу постављен је Драгојло Дудић (Клинци 1887 - Мачкат, Ужице 1941), земљорадник и писац, који ће касније постати један од организатора и руководиоца оружаног устанка у западној Србији и први председник Главног народноослободилачког одбора Србије у Ужицу. За благајника одређен је Стојковић који се

---

⁹⁹ Јоксимовић, 1987, 68.

¹⁰⁰ Трипковић, 1980, 122.

¹⁰¹ Тачевић, 1959, 2.

још није био изјаснио као центрумаш, а за општинску чиновницу Ана Бабић, правница, кћерка Васе Бабића, кафеције у Ваљеву, а сестра Милорада Бабића, општинског инжењера, који ће 1941. године постати председник првог илегалног Народноослободилачког одбора у Ваљеву.

По ступању на дужност Мирко Обрадовић је тражио да се у његову председничку канцеларију у општини намести слика Карла Маркса, говорећи: *Ја нећу да трпим краљеву слику, слику тиранина против кога се боримо. За мене је Маркс краљ социјализма и радног народа коме служим.* Ова његова жеља није могла бити испуњена јер то није дозволила полиција.

Већ сутрадан по изборима пекари су подигли цену хлеба за 20 пара по килограму с циљем да се за то окриве комунисти. На разговор у општину одмах су позвани сви пекари и у разговору са њима констатовано је да је цена хлеба повећана јер је повећана цена брашна добијена из Петковића млина. Формирана је одборничка комисија, која је у сарадњи са Одбором за сузбијање скупине закључила да је власник тог млина неосновано повисио цену брашна и донела одлуку да се он казни са два месеца затвора и да му се одузму све залихе брашна у корист градске сиротиње. Међутим, полиција није спровела ни ову одлуку.

Након тога Општински одбор донео је још неколико занимљивих одлука. Пре свега о једнаким платама свих општинских чиновника и служитеља. Потом о укидању трошарине на све животне намирнице које су се доносиле на леђима и у рукама у град. Пошто се извршна власт налазила у рукама буржоазије нове власти нису успевале да наплате ни порез ни прирез.

Један од најважнијих задатака нове власти било је доношење буџета за 1920. годину, који није донео претходни Општински одбор мада је био дужан да то учини до 15. марта 1920. године. На седници од 2. октобра 1920. године усвојен је Буџет Општине ваљевске за 1920. годину. Тај докуменат је штампан и постао је доступан широј јавности. У њему су формулисана програмска начела нове општинске власти, која гласе: 1) ми нећемо имати партијских ни личних обзира према дужницима општине; 2) искоришћавање свих општинских имања у сопственој режији са нарочитим обзирима на интересе широких народних маса; 3) општински суд ће при изради буџета за 1921. годину изаћи са предлогом прогресивног приреза којима ће се на првом месту капитал њихов прогресивно опорезивати. Више пута у буџету се констатује да нису у могућности да неке негативне заоставштине коренито излече и да су морали да продуже нередовно стање.¹⁰²

Десетог и једанаестог септембра 1920. године у Београду је одржана конференција представника комунистичких општинских управа и

¹⁰² МИАВ, *Општина ваљевска. Буџет за 1920. годину са рефератом*

одборничких група Србије и Македоније. Том приликом разматрана су актуелна питања рада комуниста у општинским управама. Референти су били Филип Филиповић и Сима Марковић, високи партијски функционери.¹⁰³ На конференцији су разрађена практична упутства за рад комунистичких представника у општинама. Упутства су садржала детаљно разрађене ставове Партије по најважнијим практичним питањима, финансијске, привредне, комуналне и просветно-културне политике у општинама. Централни извршни одбор КПЈ, на својој сеници од 23. септембра 1920. године потврдио је ова упутства. Претпостављамо да су тој конференцији присуствовали Мирко Обрадовић и неко од његових блиских сарадника у општинској управи.

За време Мирковог председавања, комунистички одбор покушавао је да уведе низ реформи у корист друштвене имовине, радничке класе и сиромашног света, што се види и из општинског буџета за текућу 1920. годину и најаве буџета наредну годину. Те реформе нису биле делотворне пошто су све одлуке зависиле од буржоаских извршних органа.

*Ми смо знали да не можемо испунити оно што смо обећали бирачима – сећао се одборник Милорад Пантовић. – Све наше одлуке зависиле су од једног полицијског писара. Сматрали смо да смо изашли на изборе да покажемо нашу снагу... Имали смо у плану да пружимо помоћ сиромашнима, али нисмо могли да урадимо ништа, јер нисмо имали новца у каси. За пет месеци колико смо држали општину нисмо успели да наплатимо ни порез ни прирез. Ако би тужили коме, опет је била њихова власт која није предузимала ништа против њих. Ми нисмо имали прихода да платимо чиновнике, а да не говорим о извођењу комуналних радова или пружању помоћи сиромашнима.*¹⁰⁴

Резултати избора озбиљно су заплашили грађанске политичке странке у Ваљеву. Удружени радикали и демократи жалили су се да избори нису спроведени по закону јер наводно један члан бирачког одбора није био присутан изборима, и да изабрани председник и група одборника нису порески обвезници. Уз жалбу приложили су лажна уверења Финансијске управе да група комунистичких одборника није задужена порезом, па самим тим нису ни могли бити бирани на изборима. Државни савет Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца врло брзо решио је ову жалбу и 23. септембра 1920. године донео је одлуку да се пониште општински избори одржани 22. августа 1920. године у Ваљеву.

Месно веће КПЈ 26. септембра 1920. године у Ваљеву организовало је велики народни збор. На збору је констатовано да у Југославији владају тешке прилике у погледу исхране сиромашног становништва и

---

¹⁰³ *Хронологија ...*, 1969, 52.

¹⁰⁴ Јоксимовић, 1987, 68-69

упућен је захтев органима државне управе да то питање реше.¹⁰⁵ У припреми и организацији тог скупа веома важну улогу имао је Мирко Обрадовић и његови блиски сарадници, а магацинско-надничарски радници били су у штрајку.

И као председник општине Мирко Обрадовић је остао наиван идеалиста верујући да су и други такви. Хтео је да покаже како се за општину треба жртвовати, али и да покаже како није срамота радити, па са својим одборницима узима метле да чисти пијаце и улице ваљевске. Грађанска чаршија им се смејала, јер је она васпитавана на традицијама по којима, власт у општини доноси користи и бенефиције и знајући да су такве *поуке* депласиране ни сви сарадници чика Миркови, поготово *центрумаши* овај пример нису одобравали.¹⁰⁶

И на парламентарним изборима одржаним 28. новембра 1920. године комунисти су освојили 58 посланичких мандата и забележили добре резултате. На изборима у Ваљеву на комунистичкој листи за народног посланика изабран је професор Милош Требињац, који је говорио на збору Месне организације КПЈ одржаном 21. новембра 1920. године. Пошто је он изабран за посланика и у другом округу свој мандат у ваљевском округу уступио је наставнику Крсти Тачевићу, који му је био заменик на изборној листи.

У страху од даљих комунистичких активности 29/30. децембра 1920. године изгласана је и чувена *Обзнана* о забрани комунистичке активности. Полиција је већ 30. децембра запечатила Партијски дом у Ваљеву и однела архиву. То исто учинила је и са синдикалном организацијом. Након тога а поготово након доношења Закона о заштити државе, 1. августа 1921. године којим се комунистичка активност квалификује као злочин, КПЈ прелази у илегалност.¹⁰⁷

О тим данима Крста Тачевић¹⁰⁸ је записао и ово: *Кад је дошла злогласна Обзнана и када је полиција извршила дивљачку хајку на раднички покрет и радничку имовину у Ваљеву, предајући је у руке центрумашким издајницима, Мирко је то дочекао сасвим хладно и том приликом у мом присуству, рекао Кости Стефановићу: Полако! Прошле су многе олује па ће проћи и ова! Тај ветар у коме и ви дувате неће нас отерати са правог пута, нити нас привезати за ваш скут. Нисмо ми врбе које се лако повијају. Наша грбача може много да издржи. Само пазите добро шта радите, јер вам то пролетеријат неће опростити!*

¹⁰⁵ *Хронологија...*, 1969, 53.

¹⁰⁶ К(ораћ) М., 8. маја 1932, 3.

¹⁰⁷ Трипковић, 1980, 125-127.

¹⁰⁸ Тачевић, 1959, 2.

Нови општински избори у Ваљеву заказани су и одржани 23. јануара 1921. године.¹⁰⁹ Мада су грађанске странке тада биле у много бољем положају и даље су се осећале несигурно, па се демократе и радикали удружују и стварају споразумну листу. Методом притиска и уз помоћ полиције однели су победу. Споразумна листа са демократом Страхињом Лаушевићем, економом из Ваљева, добила је 757 гласова а комунисти 280 гласова.¹¹⁰ Комунисти су по том основу поново добили 12 одборничких места у ваљевској општини. На седници одбора Општине ваљевске одржаној 22. августа 1921. године на основу члана 83 Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави општински одборници: Крста Тачевић, Богосав Лаловић, Стојић Зарић, Милорад Пантовић, Миленко Ђорђевић, Душан Пирошки, Милан Марковић, Михаило Ђекић, Љубомир Гајић, Душан Тодоровић Крста Остојић и Лазар Деспотовић разрешени су одборничке дужности пошто су изабрани на листи Мирка Обрадовића а по политичким начелима су комунисти. Четвртог августа 1921. године поништени су и мандати комунистичких посланика, па међу њима и Крсте Тачевића.

Док је Крста Тачевић био у истражном затвору, одговарајући по члану 1, тачка 1. Закона о заштити државе, Мирко Обрадовић је ревносно сакупљао добровољне прилоге за исхрану његове породице и доносећи га суботом увече, извињавајући се Тачевићевој супрузи говорећи: *Ево, другарице, скупили смо нешто мало прилога да би могли деци да купите хлеба. Знате, како је, посао је свуда слаб и зараде радника мале, па они немају од чега да одвоје...*¹¹¹

У илегалу

Као што се видело на председничком положају Мирко Обрадовић остао је кратко. После поништавања општинских избора и распуштања Општинског одбора поново се враћа у радионицу, да помоћу *дуплих* наочара бode иглом и зарађује насушни хлеб. Мада су тих дана раднички покрет и КПЈ били под оштром критиком и синхронизованим нападом грађанских странки и полиције Мирко Обрадовић наставља да обавља своје свакодневне радне и политичке активности.

После Обзнане и Закона о заштити државе, који је донет 2. августа 1921. године улога радничког покрета у Ваљеву се доста смањила. Најактивнији комунисти из периода легалног рада су под сталном присмотром јер је КПЈ стављена ван закона. Малодушни су напустили партију. Начелство Округа ваљевског 4. августа 1921. године на овај начин изве-

---

¹⁰⁹ Митрашиновић, 1966, 175.

¹¹⁰ *Демократија*, Београд, 25. јануара 1921. године.

¹¹¹ Тачевић, 1959, 2.

стило је о ситуацији у Ваљеву Министарство унутрашњих дела *Комунистичка пропаганда од времена Обзване одмах је изгубила много од своје јачине у активности какву је показивала у прошлој години, тако да је ова три месеца није ни било.*

У новонасталим околностима комунисти Ваљева тражили су форме рада преко легалних организација. Тако је 14. септембра 1921. године у Београду одржана илегална конференција представника управа синдикалних савеза фабричких радника, радника животних намирница, кожарско-прерађивачких, молерско-фарбарских, келнерских, грађевинарских и рударских радника, трговачких помоћника, секције Савеза саобраћајно-транспортних радника и акционих одбора Савеза металских и дрводељских радника на којој је прихваћена платформа предложена од Савеза келнерских радника, за оснивање Међусавезног синдикалног одбора, као централне инстанце Независних синдиката. Петнаест дана касније одржана је нова конференција представника Независних синдиката на којој је допуњен Међусавезни синдикални одбор новим члановима усвојена привремена правила Међусавезног синдикалног одбора, закључено да се покрене заједнички синдикални лист и упућен проглас организованим радницима за обнову синдикалних организација.¹¹² Тај њихов нови лист звао се *Организовани радник*.

У сали хотела *Славија* у Београду 4. јануара 1923. Акциони одбор за оснивање пролетерске партије сазвао је збор на коме је говорено о потреби стварања легалне партије, која би стајала на позицијама непомирљиве класне борбе. Од 11. до 13. јануара исте године у Београду одржана је пленарна седница Централног партијског већа КПЈ на којој су прихваћени програм и статут *Независне радничке партије Југославије (НРПЈ)*. После оснивања Независне радничке партије Југославије лист *Радник* постао је њен службени орган.

У јесен 1921. године и даље су веома активни Мирко Обрадовић и Крста Тачевић у формирању *Независних синдиката* у Ваљеву. Ваљевски радници одмах прилазе овим синдикатима. У Ваљеву се формира Месно синдикално веће, на чијем се челу налазе Мирко Обрадовић, као председник и Крста Тачевић, као секретар. Веће одмах почиње рад на обнови постојећих и стварању нових синдикалних пододбора и подружница. Први је обновио рад, 9. децембра 1921. године Пододбор кожарско-прерађивачких радника. Три дана пре краја 1921. године Месно синдикално веће из Ваљева обавестило је *Главни раднички савез (ГРС)* у Београду да неће послати своје делегате на конференцију, сматрајући да ГРС није прави представник радничке класе Југославије. Синдикат Ваљева ће и касније водити упорну борбу против режимских синдиката.¹¹³

¹¹² *Хронологија.*, 1969, 66. и 67.

¹¹³ Вујић и други, 1967, 227.

Деветнаестог октобра 1921. Ваљеву је ухапшен и у Београд спроведен Крста Тачевић због писма које је у име ваљевских комуниста написао Моши Пијаде. У притвор је стављен и доносилац писма Стојан Савковић, кројачки радник из Ваљева.¹¹⁴ Није познато какав је био садржај тог писма али се претпоставља да је тражено упутство о деловању у новим илегалним условима. Због тог писма Тачевић је два пута извођен на суд у Београду. О суђењу, односно ослобађању Тачевића, писала је *Политика* 15. марта 1923. године “... суд је поново нашао да у његовој радњи нема никакве кривичне одговорности, јер је писмо пронађено код њега и одузето пре него што га је предао адресанту г. Моши Пијаде”.

Могућност деловања комуниста појављује се у раду легалних организација Независних синдиката и Независне радничке партије Југославије, па Мирко Обрадовић са Драгојлом Дудићем, Крстом Тачевићем, Радисавом Пауновићем, Марком Павићевићем, Николом Ковачевићем и студентом медицине Милошем Пантићем, неуморно ради на њиховом образовању.¹¹⁵ Тринаестог фебруара 1923. године у сали кафане *Краљевић Марко* одржан је раднички збор, на коме је основана Месна организација НРПЈ.¹¹⁶ У њену прву управу изабрани су: Мирко Обрадовић, председник, Крста Тачевић, секретар, Стојић Зарић, благајник и чланови Радисав Пауновић, Михаило Ђекић, Марко Павићевић и Митар Радић.¹¹⁷ Поред ове организације убрзо су основане месне организације у Обреновцу и Убу, а повереништва у Мионици и Каменици, приликом чијег оснивања она је пружала значајну помоћ.

Новоосноване организације користиле су све расположиве облике и форме рада. Посебна пажња поклањана је припреми и учешћу на општинским и парламентарним изборима. Захваљујући томе на парламентарним изборима, одржаним 18. марта 1923. године надметала се и листа Независне радничке партије Југославије чије носилац у ваљевском округу био Крста Тачевић, а у подгорском срезу Мирко Обрадовић.¹¹⁸

У предизборној активности за те изборе учествовале су све партије и странке. Нарочито живу активност имала је НРПЈ, којој је драгоцену помоћ пружио истакнути представник ове партије Рајко Јовановић, један од уредника *Радника*. Он је 11. марта 1923. године у сали хотела *Секулић* говорио на предизборном збору ваљевског пролетеријата. Том приликом је нагласио да пролетеријат треба да преко НРПЈ предузме организовање пролетерске одбране од сталних напада капиталистичке класе.

---

¹¹⁴ *Политика*, 19. и 20. октобра 1921. године.

¹¹⁵ Јоксимовић, 1987, 69

¹¹⁶ *Хронологија ..*, 1969, 98.

¹¹⁷ Вујић и други, 1967, 222.

¹¹⁸ Јоксимовић, 1981, 113.

У предизборном периоду власти су усмериле сву своју пажњу према НРПЈ. Полиција је забранила њен изборни проглас, а жандармеријске патроле у Ваљевоу и области ваљевској цепале су њене изборне плакате. Власти се нису на томе зауставиле, већ су претиле хапшењем члановима НРПЈ уколико буду гласали за своју листу. Извршен је и притисак на чуваре кутија НРПЈ у нади да ће се они одрећи тог одговорног посла. Начелство је наложило својим органима да у Ваљевоу и округу ухапсе и стражарно спроведу разносаче плаката НРПЈ.¹¹⁹

Месна организација НРПЈ у Ваљевоу била је активна и у 1924. године. Осим акција изведених преко Независних синдиката; *Савеза радничке омладине Југославије (СРОЈ)* и других организација појављује се и као организатор комеморације Лењину и предавања о Карлу Марксу и Париској комуни. У Ваљевоу су полицајци 13. јула 1924. године извршили претрес Радничког стана, забранили рад и те Партије и однели сву партијску, синдикалну и омладинску архиву. Претресли су станове Мирка Обрадовића, председника Месне организације НРПЈ, чланова управе Марка Павићевића, Николе Ковачевића и других.¹²⁰

Тих дана Мирко Обрадовић је као делегат *Централног радничког синдикалног одбора* говорио на више зборова, а његови наступи су били посебно запажени на активностима организованим у оквиру прославе Првог маја 1924. и 1925. године. На општинским изборима, одржаним 19. августа 1924. године, са листе НРПЈ изабрани су за одборнике Мирко Обрадовић, Стојић Зарић и Вуксан Јовановић.¹²¹

После забране НРПЈ, у Ваљевоу слаби и синдикални покрет. Из управе Месног синдикалног већа избачени су Мирко Обрадовић и Крста Тачевић.¹²² И након тога Обрадовић не мирије већ поводом цепачке (издајничке) улоге Стојана Станковића у Централном радничком синдикалном одбору Југославије пише протесно писмо.

Тешко је утврдити да ли је у Ваљевоу непосредно после забране НРПЈ деловала Месна организација КПЈ, али је чињеница да су комунисти иако малобројни били активни на многим пољима. На то указује и податак да је учествовала на парламентарним изборима 8. фебруара 1925. године, на које је изашла преко Радничко-сељачког републиканског блока.¹²³ Носилац те листе у ваљевском округу био је Драгојло Дудић, земљорадник из Клинаца код Ваљева а кандидат за ваљевски срез Мирко Обрадовић. У Ваљевоу је од 2.482 бирача на овим изборима гласало 1.630 или 66%. Листе су добиле следећи број гласова: Радикал-

¹¹⁹ Николић, 1979, 401.

¹²⁰ Јоксимовић, 1981, 120.

¹²¹ Вујић и други, 1967, 223.

¹²² Исто, 228.

¹²³ *Хронологија...*, 1969, 172.

на 807, Демократска 614, Радничко-сељачки републикански блок 106, Земљорадничка 32, Социјалистичка 30, Републиканска 24 и Самостална демократска странка 18.¹²⁴ Мада кандидати Радничко-сељачког републиканског блока на овим изборима нису добили потребан број гласова да би били изабрани у парламент неспорно је су остварили запажене резултате јер су на њима били трећи по броју гласова и далеко надмашили преостале четири странке.

Познато је да је 6. јануара 1929. године краљ Александар Карађорђевић укинуо Видовдански устав, распустио скупштину и забранио рад свих политичких странака многих других организација и наименовао диктаторску владу с генералом Петром Живковићем на челу. Током тзв. шестојануарске диктатуре посебно су пооштрене мере према револуционарном радничком покрету. Забрањени су Независни синдикати у којима је и 1928. године био активан Мирко Обрадовић. Из Ваљева су протерани Радисав Пауновић и Буда Миливојевић (Балиновић, Ваљево ? – Ваљево, 1960), кројачки радник а Драгојло Дудић је био ухапшен. Праћење комуниста је још више пооштрено, над њима је вршен свакодневни надзор и будно је контролисан сваки њихов покрет. У списку Начелства Среза ваљевског из јануара 1930. године помињу се 32 лица као комунисти. Међу њима и Мирко Обрадовић, који већ седамнаест месеци није живео у овом граду, а за кога пише: *Мирко Обрадовић, абаџија из Ваљева, није осуђиван и кажњаван, али је бивао под кривичном истрагом. Повременим претресима код њега су налажене књиге комунистичке садржине. Како је он стар и болестан и налази се у дому стараца у Београду, то сам мишљења да га из евиденције треба брисати.*¹²⁵

Мирко Обрадовић је имао веома мало искуства и сазнања о револуционарно-политичком раду у илегалним условима али је умео некако инстинктивно да осети одакле долази опасности и како се од њих сачувати. Како пише његов савременик и саборац Крста Тачевић¹²⁶: *Умео је, без примењивања марксистичко дијалектичког метода на анализу проблема који стоји пред њим да се снађе у тешкој ситуацији и не начини никакву погрешку. Сећам се врло добро, када смо приступили формирању илегалних тројки, он ми је са дубоком психолошком проицљивошћу говорио за поједине наше другове овог не мој узимати у комбинацију; брбљив је и лакомислен, нарочито према женском свету, могао би лако да нам направи неприлике, иако је иначе добар друг или ће све урадити што му се нареди и неће ништа одати макар га на жару пекли, само мора да му се скрене пажња да ништа не пије када је у послу.*

---

¹²⁴ Статистика..., 1926.

¹²⁵ Јоксимовић, 1981, 147.

¹²⁶ Тачевић, 1959, 2.

Последње године

О приватном животу Мирка Обрадовића нема довољно писаних трагова, а ни његови савременици нису више међу нама. Од његових потомака смо слушали да је имао извесних сметњи при ходу. Они не само да нису могли да их опишу већ ни да кажу да ли се тако родио или је то последица мукотрпног живота и сурових прогона. С тим у вези Крста Тачевић¹²⁷ је и ово написао: *Сама појава Мирка: са гегавом ногом и штапом у руци, није одавала ни политичког човека, ни револуционарног борца. Међутим, Мирко је био и добар политичар и прави револуционар. Ја сам њега, у многим важним и озбиљним приликама, просто студирао и увек откривао да он више ствари види и осећа, него што може речима да изрази. У мојим очима, он је увек био гранитна стена радничког покрета, коју ни најтежа артиљерија опортуниста и реакције не може да сруши.*

Познато је да се женио се три пута. Његова прва супруга Милка, стара 50. година, рођена у Панчеву, са којом је био у браку 29. година, оболела је од запаљења плућа и умрла у Ваљеву 26. марта 1915. године. Дана 25. јула 1917. године склопио је други брак са Даницом, удовом пок. Светозара Атанацковића из Београда, старом 36 године, од мајке Петрије и оца Јевђе Живковића из Чачка. Кумови на овом венчању били су његови саборци Миљко Кораћ, трговац - извозник и Никола Јанковић, кројач, оба из Ваљева. Са њом је изгледа имао кћерку Стану, која је умрла као бебе, али и пасторку Томку која се касније удала за Љубу Аћимовића познатог учитеља у Београду. Даница, стара 37. година, рођена у Чачку, умрла је од туберкулозе плућа у Окружној болници у Ваљеву 29. јуна 1918. године. Трећи брак склопио је 24. фебруара 1924. са Косаром, супругом пок. Војислава Матића, старом 40 година, од оца Раде и мајке Перке Кремић, кафеџије из Ужица. Сведоци на том њиховом венчању били су Гаврило Тодорчевић, сарач и Коста Крајиновић, опанчар из Ваљева. О њеној судбини немамо конкретнијих сазнања али претпостављамо да је умрла пре него што се он одселио из Ваљева.

Познато је да је живео врло динамично, веома напорно и изузетно сиромашно. Није имао своје куће ни сопствене радње већ је углавном радио код различитих послодаваца. Сви који су га познавали слажу се у оцени да је био веома друштвено ангажован али изузетно скроман и честит. Он није био способан да води покрете и даје правце значајнијих активности, али је био од оних који личе на пчеле радилице, који својски неуморно доприносе друштву у коме се налазе. Својим личним везама, познанствима и појединачним утицајима прикупљао је и наплаћивао чланске улоге, убеђивао и уводио нове чланове.¹²⁸

¹²⁷ Исто.

¹²⁸ К. (опаћ) М., 1932, 3.

Иза себе није оставио потомака. Кад је постао стар и изнемогао за рад, а кроз читав век је радио и борио се за насушни хлеб и радничка права, притиснут годинама и болешћу није могао више да привређује; није имао средстава ни за одржавање голог живота па је своју старост завршио у беди и немаштини. Сва срећа партијски другови га нису заборавили ни у старости. Заузимањем др Симе Марковића обезбеђено му је место у Дому старца¹²⁹ у Београду, где је смештен је септембра 1928. године.

У Дому су га повремено обилазили блиски сродници и стари саборци. Остало је да забележено да су га 1931. године посетили сарадници из револуционарних дана у Ваљеву: Марко Павићевић, Недељко Милутиновић и Будимир Миливојевић. Тада му се Милутиновић обратио речима: „Недај се наши друже председничке комуниста Ваљева. Издржи још мало. Ускоро ће и наша победа доћи, оствариће се идеали за које смо се ми комунисти борили.“ На растанку му је чврсто стегао руку и још једном рекао „Победа ће бити наша.“¹³⁰

И Крста Тачевић¹³¹ га је неколико пута обилазио, па је написао, и ово „И видео сам да га памћење нагло издаје. Када сам га последњи пут видео гледао ме дуго не говорећи ништа, а затим ме је одједном упитао: - **Друзе! Како се ја зovem? Кажу да се зovem Мирко...**

Остарео, шлогиран, онемоћао и ослепео Мирко Обрадовић преминуо је 24. априла 1932. године у Београду. Тако се завршио његов живот пун борбе за правду и боље сутра, али и беде и идеалисања. Умро је, не дочекавши да види остварење свог вечитог идеала: победу пролетеријата над буржоазијом и нову слободну социјалистичку Југославију. Сахрањен је два дана касније.

Поводом његове смрти београдски дневни лист *Политика*¹³² објавио је подужи текст у коме стоји да је био *маркантна личност из радничких редова*. Истим поводом огласио се и *Глас Ваљева* опширним некрологом из пера његовог саборца из прве две деценије XX века и породичног кума Миљка Кораћа, који се касније придружио центрумашима.

Ни Ваљевци га нису заборавили већ су му се одужили подизањем спомен бисте и додели његовог имена и презимена једној градској улици. У Ваљеву, у Улици војводе Мишића, на простору где се некад налазила зграда у којој је радила прва комунистичка општина поводом Дана ослобођења Ваљева 15. септембра 1966. године подигнута је спомен биста Мирку Обрадовићу. Том приликом говорио је Слободан Миливојевић Лоле, тадашњи председник Скупштине општине Ваљево, а успо-

---

¹²⁹ *Биографски лексикон Златиборског округа*, 2006, 506.

¹³⁰ Милосављевић, 1986, 115.

¹³¹ Тачевић, 1959, 2.

¹³² + *Мирко Обрадовић*, „*Политика*“, Београд, 26. априла 1932, 8.

мене на дане прве комунистичке општине у Ваљеву евоцирао је Крста Тачевић, професор, комунистички одборник те општине и народни посланик.¹³³

Како се на том месту налазила и зграда прве апотеке у Ваљеву, приликом обележавања сто година фармације у Ваљеву његова биста премештена је пред нову зграду Скупштине општине, сада града Ваљева, а на том месту подигнута је пригодна фонтана посвећена том јубилеју. У међувремену тај простор је значајно проширен и обogaћен новим садржајима и претворен у Трг Десанке Максимовић са спомеником песништву. Приликом уређења централног градског трга у Ваљеву проширена је и основа зграде општине Ваљево, па је поново уклоњена спомен биста Мирку Обрадовићу уз обећање да ће она бити постављена на друго пригодном месту. Пошто то још увек није урађено, можда је обележавање 70. година од коначног ослобођења земље прилика да она поново буде враћена у центар Ваљева.

Улица, која се до завршетка Другог светског рата звала Ненадовића кеј, а налази се у централном делу овог града на Колубари, сада носи име Мирка Обрадовића. Дуга је око два километра и иде десном обалом реке Колубаре од Синђелићеве улице до железничке станице а простира се на територији две месне заједнице *Жикица Јовановић Шпанац* и *Ослободиоци Ваљева*. Паралелна је са најважнијим градским улицама: Карађорђево, др Пантића и Булеваром Владике Николаја. У њеном горњем делу превасходно су стамбено-пословни објекти док су у доњем делу углавном лоцирани привредни објекти: Поште, *Балкан Инос*, *Аустротерм* и други.

Summary

One of the first Serbian socialists and prominent fighters for workers' rights, Mirko Obradović, was born in 1858 in Zlatibor village Ljubiš. He learned the tailoring craft, and as a young man in Belgrade he became a supporter of socialist ideas of Svetozar Marković and Vasa Pelagić. In addition to participating in numerous actions of the labor movement, he was engaged in issuing newspapers and leaflets such as Social democrat, Forward (Napred) and Labor paper (Radnički list).

From 1903 to 1928 he lived and worked in Valjevo, where he founded and led the Workers' Society, Social Democrat Independent Communist Labor Party. He participated as a member in the Cultural society Abrašević and organized many meetings, conferences, strikes, Labor days celebrations and other actions, and thus established himself as a long-time workers' leader - a leader and founder of the modern labor movement. He was repeatedly elected to the town council and in 1920

¹³³ Аноним, 1966, 6.

he was elected as president of Municipality of Valjevo. He was also a parliamentary candidate and was seen and respected citizen.

When he aged, blind and bedridden, in September 1928, he was situated in the House of Elders in Belgrade, where he died on April 25, 1932. Townsfolks of Valjevo have not forgotten him. One of the major town streets on the Kolubara bears his name. Also a memorial bust was made for him and he has one song dedicated to him.

Извори и литература

Извори

Архив Завода за историју радничког покрета Србије, Београд

- Фонд Димитрија Јанковића Робеспјера.

Међуопштински историјски архив Ваљево

- Фонд Окружног суда, несређена грађа
- Фонд: Општина града Ваљево. *Буџет за 1920. годину са рефератом Суда, Одбора Општине ваљевске.*
- Збирка мемоарске и документарне грађе: Павле Павловић: *Ваљево 1903-1913* (рукопис).
- Милан Сикирица: *Раднички покрет у ваљевском крају на крају XIX и почетку XX века*, Ваљево, 1978, копија рукописа у поседу аутора овог текста.
- Статистика избора народних посланика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, одржаних 8. фебруара 1925, Београд, 1926.

Литература

- Андрић, 1985, 16 – Андрић Љубисав: *Ваљево, од постања*, Ваљево 1985.
- *Биографски лексикон ваљевског краја*, Ваљево 2008, књ. 3
- *Биографски лексикон Златиборског округа*, Београд 2006, 506.
- Вујић и други, 1967, 83, 84, 93-108, 113, 222, 223, 227, 228 – Вујић Јеротије и други: *Ваљево град устаника*, Београд 1967.
- *Географска енциклопедија насеља Србије*, Београд 2001, књ. IV, 259
- Димитријевић, 1953, 5 – Димитријевић Сергије: *Социјалистичке радничке организације у Србији на крају XIX века*, Београд 1953.
- Ђорђевић, 1965, 89 – Ђорђевић Вићентије: *Борба за стварање Српске социјалдемократске партије (1870-1903)* у књизи *Српска социјалдемократска партија*, Београд 1965.
- Игњић, 1983, 243, 244 – Игњић Стеван: *Становништво Златибора у Ужичком зборнику*, Титово Ужице 1983, бр. XII.
- Игњић, Ђоковић, Глишић, 1965, 321 – Игњић Стеван, Ђоковић Милојко П. и Глишић Венцеслав: *Раднички покрет ужичког краја*, Београд 1965.
- Јовановић, 1966, 146, 152, 157, 162 – Јовановић Жарко: *Развој радничког покрета у ваљевском крају до 1919.* у *Гласнику Историјског архива у Ваљеву*, Ваљево 1966, бр. 1.
- Јоксимовић, 1969, 4, 5, 95 – Јоксимовић Зоран: *Шездесет црвених година – Хроника КУД „Абрашевић“ 1905-1965.* у *Гласнику Историјског архива у Ваљеву*, Ваљево, 1969, бр. 4-5.
- Јоксимовић, 1981, 46, 56, 113, 120, 147 – Јоксимовић Зоран: *Револуционарни раднички покрет у ваљевском крају 1919-1941*, Ваљево, 1981.

- Јоксимовић, 1987, 65-69 – Јоксимовић Зоран: *Мирко Обрадовић у књижи Занатство у ваљевском крају и друге самосталне привредне делатности*, Ваљево 1987.
- *Мала енциклопедија*, Просвета, Београд 1978, књ. III, 267.
- Милосављевић, 1986, 115 – Милосављевић Бранислав: *Недељко Милосављевић, одборник комунистичке општине у Ваљеву 1920. године*, у *Гласнику Међуопштинског историјског архива у Ваљеву*, Ваљево 1986, бр. 20-21.
- Митрашиновић, 1966, 170/172, 175, 186 – Митрашиновић Милорад: *Комунистичка општина у Ваљеву 1920-1921*, у *Гласнику Историјског архива у Ваљеву*, Ваљево 1966, бр. 1
- Мићић, 1925, 454, 459, 460 – Мићић Љубомир, *Златибор*, Београд 1925.
- Николић, 1979, 401 – Николић др Мирослав: *Комунистичка партија Југославије од Обзне до оснивања Независне радничке партије Југославије*, Београд, 1979.
- Павловић, 1972, 47, 50 – Павловић Павле: *Прославе Првог маја у Ваљеву почетком XX века у Гласнику Историјског архива у Ваљеву*, Ваљево 1972, бр. 7.
- Пећинар, 2007, 1212 – Пећинар Петар: *Родослов породице Пећинар*, Београд 2007.
- Познановић, 1983, 265, 458 – Познановић Раде В.: *Становништво ужичког краја у пописима 1866-1981*, у *Ужичком зборнику*, Титово Ужице 1983, бр. XII
- Радојчић, 2002, 183 – Радојчић Милорад: *Разнолика делатност Миљка Кораћа*, у *Пожешком годишњаку*, Пожега 2002, бр. 2.
- Радојчић, 2014 – Радојчић Милорад: *Ваљево које нестaje*, Ваљево 2014.
- Ранковић, 2002, 20, 72 – Ранковић Здравко: *Ваљевски крај у XX века - Хронологија*, Ваљево 2002.
- Ранковић, 2011, 67 – Ранковић Здравко: *Град Ваљево*, Ваљево 2011.
- Сикирица, 1969, 57, 58, 60-62, 66, 72, 73, 77-81 – Сикирица Милан: *Раднички покрет у ваљевском крају на крају XIX века*, у *Гласнику Историјског архива у Ваљеву*, Ваљево 1969, бр. IV-V.
- Синдикални покрет у Србији 1903-1919, Београд 1958, стр. 564. и 604.
- Топаловић, 1964, 33-39, 40, 44 – Топаловић Миленко: *Хронологија радничког покрета у Србији*, Београд 1964, књ. I.
- Трипковић, 1980, 59, 87, 122 – Трипковић Милан: *Ваљево 1900-1941*, Ваљево 1980.
- *Хронологија радничког покрета у Србији, од 1919. до 1941. године*, Београд 1969, књ. 2, 31.

Периодика

- Аноним: + *Мирко Обрадовић*, „*Политика*“, Београд, 26. априла 1932
- Аноним: *Медицинска школа добила име др Мише Пантића „Напред“*, Ваљево, 922, 23. септембра 1966, 6.
- *Будућност*, Београд, бр. 87, 8. септембра 1915. године

- *Гласник Међуопштинског историјског архива Ваљево*
- *Демократија*, Београд, 25. јануара 1921.
- Јоксимовић, 12. септембра 1980, 7 – Јоксимовић Зоран: *Револуционар Мирко Обрадовић*, „Напред“, Ваљево, 1651, 12. септембра 1980.
- К(ораћ) М., 1932, 3 – К(ораћ) М(илко): *Мирко Обрадовић – Чика Мирко*, „Глас Ваљево“, Ваљево бр. 19, од 8. маја 1932.
- *Организовани радник*, Београд, бр. 23, од 19. јануара 1922. године.
- Пајић, 1979, 1 – Пајић Петар: *Ослобађање града*, „Напред“, Ваљево, 199, 14. фебруара 1979.
- Петровић М(ихаило) Мингеј: *Из минулих времена – Наша авлија* „Напред“, Ваљево.
- *Политика*, Београд, бр. 4845 и 4846, од 19. и 20. октобра 1921. године.
- *Полицијски гласник*, Београд, бр. 4. од 5. фебруара 1902.
- *Радничке новине*, Београд, 26. јула 1904, 12. јула 1908, 9. децембра 1918, 27. јула 1919, 21. септембра 1919, 12. маја 1920, 21. јула 1920 и 24. августа 1920. године.
- Радојчић, 1986, 13 – Радојчић Милорад: *Прослава Првог маја у Ваљево*, „Напред“ Ваљево, бр. 1946, од 9. маја 1986.
- Радојчић, 1995, 9 – Радојчић Милорад: *Можда нисте знали – Да је Димитрије Чикић био члан и немачке социјалдемократске партије* „Напред“, Ваљево, 2436, 29. септембра 1995.
- Тачевић, 1959, 2 – Тачевић Крста: *Први комунистички председник*, „Напред“, Ваљево, 566, од 21. августа 1959.
- Топаловић, 1959 – Топаловић Миленко: *Из радничког покрета Ваљева (II)*, „Напред“, Ваљево, бр. 545, 27. марта 1959.